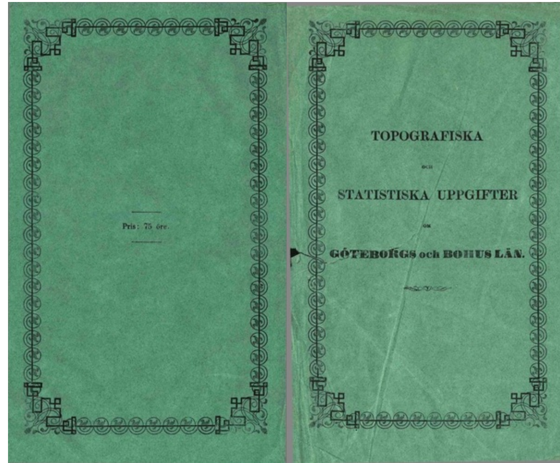

TOPOGRAFISKA

OCH

STATISTISKA UPPGIFTER

OM

GÖTEBORG och BOHUS LÄN.

---------------**STOCKHOLM,** TRYCKT HOS N. MARCUS, 1859.

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken digitaliserades direkt från original och anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i mars 2014 av Bert H.

Bohus Län, det forna Wiken, eller kuststräckan emellan Göta elf och Svinesund, utgör i förening med Göteborgs Stad, Askims, Säfvedals och Östra Hisings härader af Westergötland ett Landshöfdingedöme under namn af Göteborgs och Bohus Län. Länet är beläget emellan 57° 33' 30" och 59° 6' 40" nordlig bredd; gränsar i norr mot Christiania Stift af Norge, i söder mot Halland, i öster mot Dalsland och Westergötland samt i vester mot Kattegatt. Vestligaste punkten af fasta landet är belägen vid gränsen mot Norge 6° 57' vester från Stockholms observatorium (28° 46' 19" öster från Ferrö), ostligaste på gränsen mot Westergötland, inom Härryda socken, 5° 37' 20 ' vester från Stockholm (30° 5' 59" öster från Ferrö). I norr och söder har länet en längd af 16f mil; bredden af fasta landet, som ej någonstädes öfverstiger 4 mil, är söder om Hisingen 1 mil, öster om Saltkällafjorden endast ^ mil. Areala vidden, öar, holmar och skär inberäknade, utgör 43,87 qvadratmil, hvaraf sjöar upptaga 1,35 qvadratmil*).

Den af Göta elfs armar kringflutne ön Hisingen delar länet i 2:ne delar: den norr om ön belägna, det egentliga Bohus Län, och den söder om samma ö liggande Westgöta delen af länet. Båda dessa länedelar ega intet annat samband än det tillfälliga af en förening under samma länsstyrelse.

*) Vid denna beräkning af länets areal ingå ej hafsvikar och sund. Om städernes områden ej medtagas i beräkningen, är Säfvedahls härad 2,42; Askims 1,72; Hisingen 1,99; Inland södre 2,21; Torpe 1,80; Inland nordre 3,01; Fräkne 1,87; Tjörn 1,30; Oroust östra 1,58; Oroust vestra 1,86; Lane 3,44; Tunge 2,39; Stångenäs 1,5; Sotenäs 1,35; Sörbyggden 2,48; Wätte 4,08; Qville 1,87; Tanum 3,10; Bullaren 3,3 qvadratmil.

Bohus län kan till följe af sin ytbildning, sin form och belägenhet ej hafva någon betydlig höjd öfver haf-vet. De större sjöarne ligga ej serdeles högt och de större dalarne höja sig i allmänhet långsamt, hvilket synes af de längst från kusten belägne gränspunkternas höjder. Södra Kornsjön i Nafverstad socken ligger omkring 150 fot, Orekils-elfven har vid Dalslands-gränsen en höjd af endast 140 fot och Örsjön i Hjertums socken linser 200 till 210 fot öfver hafvet. De större och min-dre fjell- och bergsträckor, de i oändlighet sönderbrutne klippmassor, som upptaga den ojemförligt största ytan af Bohus län, ernå deremot ofta ej höjd af 400, någon gång af 600 fot, och göra landskapet der till en bergsbygd i ordets egentligaste bemärkelse. Ingen af Sveriges öf-riga landskap liknar i topografiskt hänseende Bohus län; ingen trakt af Sverige har, inom så liten areal, så om-vexlande natur, och en rikedom af nejder, der storhet, kraft och behag så intagande sammansmält. Bohus län är Norge i förminskad skala och förmildrad natur.

Rättast delas Bohus län i:

Fjellbyggden, eller den mot Norge och Dalsland gränsande delen, bestående af norra och östra delen af Wätte härad, en del af Tanums, hela Bullarens och Sör-byggdens härader samt nordligaste delen af Lane härad. Stora, höga, sammanhängande berg- och höjdsträckningar, oftast kala eller glest skogbevuxna, uppfyllda af kärr, mossar och sjöar, af skilj da genom långsträckta, djupa dalar, med bestämd rigtning i norr och söder, utmärka företrädesvis denna vilda trakt.

Kustlandet, innefattande det öfriga af fasta landet, är i oändlighet uppfyldt af kala berg och höjder, hvilka, sönderbrutne, småningom sänka sig mot de långt i hafvet utskjutande näs och uddar, samt af höga, nakna klippor, som långsåt kusten stupa tvärt ned i sjön. Mellan dessa berg- och klippmassor intränga långa hafsfjordar och vikar, slingra sig i alla rigtningar större och mindre, invid kusten nästan vågjemna, utmärkt bör-diga dalar*), hvilka endast på trenne ställen, nemligen inom Tanums socken, omkring hemmanen Tufvene och Utängen, inom Svarteborgs socken, omkring Backa och Osteby samt omkring Solberga kyrka på Inland, utbreda sig till egentliga slätter.

Skärgården (se kustens beskrifning).

Ehuru fasta landet af detta län har en allmän höjning åt öster och nordost, en naturlig följd af dess läge långsåt kusten, bilda dock de genom länet gående elfvar och strömmar samt de inom detsamma belägna långsträckta sjöar tydliga, från h varandra skilj da större berg- och höjdsträckningar, nemligen:

a) Vestligaste delen af Bohus Län, emellan Bullar-sjöarnes och Gullmars-fjordens dal och hafvet, upptagande hela trakten emellan nämnde fjord och Svinesund. Inom denna höjdsträckning finna vi Skottfjettet emellan Gullmars- och Åby-fjordarne, Flagefjell vid S. Bullaren, Tyftedalsfjell i vestra delen af Nafverstad socken, Tor-måseröds-, Tolfmans- och Löfverås-fjeilen i Wätte härad invid Riksgränsen och Iddefjorden samt Hogdalsfjellet i socknen af samma namn. De högsta bergkullarne äro: Dragonkullen vid Svinesund, Björnepiken på Löfverås-fjellet, Eijdebratten på gränsen emellan Luur och Nafverstad socknar samt Oneskymtarne i Qville socken; de tre förstnämnde hafva en höjd af minst 600 fot och de sistnämnde af närmare 400 fot.

bJ Bergs- och fjellryggen, som går rätt i norr, emellan Qviströms- eller Orekils-elfven och Kärnsjön, å ena, samt Färlekilen, dalen förbi Svarteborg och Bullar-sjöarne, å andra sidan. Norr om Kärnsjön kallas den vanligen Kynefjell; sedan Koxeröds-, Bu- och Kornsjö-fjellen; fortgår öfver länegränsen inåt Dalsland och Norge, upptagande derstädes hela fjell- och skogstrakten emellan

*) Exempelvis: Brofjordens fortsättning i dalen förbi Berffendals kyrka inåt Svarteborgs socken, dalen förbi Bro kyrka och dalen emellan Trällebergskilen och Gullmarsfjorden vid Holma gård.Stora Lee- och Iddefjorden. Bland den mängd af bergkullar, som finnas inom dessa s. k. fjell, äro Stenäsen på Kynefjell och Klefverudsås vid

Dalslands-gränsen de högsta.

c) Hela trakten emellan Orekils-elfven öfver Uddevalla till Nordre elf, utgörande, inom Sörbyggdens och Lane härader, Dalslands-höjden Kroppefjells vestliga stupning mot Orekils-elfven och hafvet. Genomskuren af Uddevalla-ån upptager denna höjdsträckning, söder om detta vattendrag, den emellan Göta elf och Saltsjön belägna stora landtungan, allmänneligen kallad Inland. — På gränsen mot Dalsland återfinnas dessa höga, brutna bergtrakter, här äfven kallade fjell, af hvilka de, som upptaga norra delen af Bäfve och Herrestad socknar, äro, till följe af der alldeles förstörda skogar, de mest ödsliga och vilda inom hela Bohus län. Såsom serdeles höga bergkullar inom denna höjdsträckning må nämnas Lejdeberget, inom Bokenäs, och Limsjöberget, inom Herrestad socken, samt Smörbullen vid Gullmars-fjorden. Inland är ett litet Bohus län för sig, med sin skogs-och bergtrakt, gående i norr och söder, utsändande väldiga bergmassor till de begränsande vattnen. Emellan Fräkne och Torpe härader kallas dessa berg Bredfjellet. Här är en stor rikedom på sjöar, vattendrag och djupa dalsänkningar. Inlands Fräkne och Torpe härader, der skog ännu skyler de höga bergen, räknas med skäl bland Bohus läns naturskönare trakter.

dj Den genom Göta elf afskiljda sydligaste delen af länet ligger på den slutliga vestra sluttningen af den egentliga Westgöta-landhöjden. Äfven här finnas en mängd sjöar med sina vattendrag, kärr och mossar emellan höga branta bergkullar och större bergsträckor. Inom Landvetters och Härryda socknar äro dessa höjder bevuxna med skog, men vester ut blifva de först betäckta af jord och ljung, sedan alldeles kala, med bergmassorne i dagen, ända ned till de begränsande däl-derne. Djupa dalsänkningar bilda den här framrinnande Säfve-ån samt Nedsjö-elfven.

Bland större dalar är främst den, i hvilken Göta elf framrinner; den är också en af landets större och naturskönare. Dalen begränsas på båda sidor af höga, branta berg- och jordhöjder, af hvilka de på Westgöta-sidan belägne äro i allmänhet brantare samt inkräkta mera på sjelfva floddalen, än de på Bohusläns-sidan belägne, hvilka, mera långsluttande, oftare afbrutne, lemna rum för bredare dalbotten. Inom länet sänker sig dalen sakta mot hafvet, med undantag af den något tvärare stupningen mellan Ström och Haneström. Dalen, i början trång, inklämd emellan höga berg, vidgar sig betydligt söderut och delar sig vid Kongelf i två armar, en går vesterut, upptagande Nordre elf, och en fortsätter söderut förbi Göteborg utåt hafvet. Emellan Kongelf och Göteborg har dalen en bredd af 1000 till 2000, vid Göteborg 3 till 4000 alnar. Dalväggarne utgöras inom Inlands Torpe härad och Romelanda socken af skogbevuxna berg eller jordhöjder, sedan söderut af kala berg, på åtskilliga ställen genombrutne af större och mindre dalar, bland hvilka de förnämsta äro: Säfveä-dalen, gående rätt i vester från den vid lånegränsen belägna sjön Aspen ut till Gamla staden, samt Mölndalså-dalen, gående i norr och söder emellan Kållereds kyrka och Göteborg. I likhet med hufvud-dalen, äro dessa omgifna af branta, för det mesta kala berg. — Nordre-elfvens dal, emellan Kongelf och hafvet, omkring mil lång, är i norr skarpt begränsad af Inlands branta, mer eller mindre sammanhängande bergkullar; i söder utbreder den sig på Hisingen, upptagande Björlanda, en del af Tufve och Säfve socknar.

Dalen, rätt i norr från Saltkälle-fjorden, förbi Qvist-rum inåt Gesäters socken af Dalsland, upptagande Kärn-sjön och Örekils-elfven, är inom länet 3^ mil lång. Emellan fjorden och Kärnsjön är dalen smal, begränsad af tvärbranta, men ej serdeles höga berg. Norr omsamma sjö blifver dalen delvis bredare, stängd i vester af det höga och branta Kynnefjellet, i öster af en mycket sönderbruten, ofta mot dalen långsluttande höjdsträckning.

Iddefjordens och Bullarsjöarnes dal går rätt i söder förbi Svarteborg till Gullmarsfjorden. Smalare i södra än i norra delen, har dalen öfver sjöarne och fjorden en bredd af 2 000, men smalnar ibland af till 500 alnar. Från trakten af Svarteborg lutar dalen både åt norr och söder. De begränsande höjderna, låga i södra delen, utgöras i norr af branta och höga fjell.

Af länets många insjöar äro Norra och Södra Bul-larsjöarne, i norra delen af Bohus län, de betydligaste, innehållande den förra vid pass 1 386 och den sednare, med en längd af 1| mil, 2 310 tunnland. Kärnsjön, på gränsen emellan Tunge och Sörbyggdens härader, har en vidd af 1 400, Örsjön, på gränsen mot Elfsborgs län, 2 300 och Stora Iiällungen inom Norra Inlands härad 1 270 tunnland. Norra, Mellan- och Södra Kärnsjöarne, på

gränsen mot Dalsland, ligga blott delvis inom detta län.

Alla länets vattendrag afrinna åt hafvet. De huf-vudsakligaste äro:

Göta elfy en af landets betydligare elfvar, afleder Wenerns vatten med alla dess tillflöden och utgör, emellan Åkerström och straxt norr om Göteborg, gränsen emellan Bohus län och Elfsborgs län, upptagande, under detta sitt sista lopp, en mängd från båda länen tillflö-dande mindre åar och bäckar. Vid beröringen med Bohus län, redan nedom Trollhätta verldsbekanta vattenfall, lörer elfven sedan lugn och stilla sin stora vattenmassa nedåt hafvet, afbruten endast af den grunda forsen vid Åkerström och det 10 fot höga fallet vid Lilla Edet. Båda hafva genom kanaler gjorts farbara. Yid Åkerström är en sluss, 182 fot lång, 36 fot bred, samt vid Lilla Edet Ströms Kanal af 2000 alnars längd, med två slussar. Straxt söder om Åkerström är elfven 200 alnar bred och 15 fot djup, vidgar sig på flera ställen under sitt lopp till Lilla Edet ända till 350 alnars bredd och60 fots djup, afsmalnar sedan på några ställen till 150 alnar, men är vid Bohus fästnings-holme närmare 1 300 alnar bred* Här delar sig elfven i två grenar, hvaraf den norr om Hisingen gående kallas Nordre elf, och sjelfva hufvudgrenm, som går söderut förbi Göteborg.

Denna hufvudgrens stränder äro, mellan Kongelf och mynningen, en sträcka af 2| mil, grunda, be växta med vass och sjögräs, hvarföre flodbredden är olika vid olika årstider. Vassbänken inberäknad, är elfven vid Jordfalls färjeställe 130, vid Elsbo 250, vid hospitalet 470 alnar, vidgar sig i grannskapet af Göteborg till 3 eller 4 000 alnar. Segelledens bredd omvexlar från 80 till 150, men har vid Göteborg en bredd af 250 alnar. Helt nära Göteborg upptager Göta elf Säfveån, som upprinner inom Elfsborgs län och afleder de stora, derstädes belägne sjöarne Anten, Mjören och Aspen, sänkande sig emellan länegränsen och utloppet 43,5 fot. Invid staden upptages Mölndalsån, eller som den mera österut kallas Nedsjö-elfven, upprinnande äfven inom Elfsborgs län och afleder en mängd inom Säfvedals och Askims härader belägne sjöar. Denna å eller elf sänker sig emellan länegränsen och sjön Grören 78 fot, till dammen ofvan-för Mölndalsverken 11, till Abrodalen 150 och till utloppet i Göta elf ytterligare 6 fot.

Nordre elf, emellan Kongelf och hafvet, är 1J mil lång. Dess bredd omvexlar från 300 till 800 alnar, dess djup från 10 till 24 fot. Vid utloppet är elfven dock endast 6 till 7 fot vid vanligt vattenstånd. Små fartyg nyttja lilla båtleden emellan staden och fästningsholmen. Den söder om samma holme varande segelleden begagnas sällan, emedan den, ehuru i allmänhet både djupare och bredare än den med södra armen förbi Göteborg gående segelleden, till följe af skedda uppgrundningar, särdeles vid elfvens utlopp, är svårare att begagna, annat än vid mycket högt vatten.

Uddevalla-än upprinner inom Forshälla socken, afleder Örsjöns vatten och utfaller vid Uddevalla; kallasvid Westgöta-gränsen, inom Ryrs socken, Risån. Loppet, i början lugnt, blifver stridare nedåt staden; sänkningen från lånegränsen till Byfjorden är 160 fot.

Örekils-elfven går från sina källor inom Wedbo härad af Dalsland, i sydlig riktning, genom Bohus län till en längd af 31 mil; bildar under sitt lopp den § mil långa Kärnsjön och kallas, från föreningen med Munke-dals-elfven till utloppet i Saltkälle-fjorden, Qviström. Från lånegränsen till Kärnsjön rinner elfven lugnt, af-bruten endast af några grunda forssar; söder om samma sjö flyter den stridare genom en trång och djup flodbädd, sänkande sig på detta sednare afstånd närmare 90 fot.

Wättelanda- eller Kollekinds-ån upprinner ur en mängd små sjöar och mossar på Löfverås- och Tor-måseröds-fjellen, samt har sitt utlopp genom Strömsvattnet vid Strömstad; den är grund och rinner inom mycket höga flodstränder.

Kynne elf ger aflopp åt de på Dalslands-gränsen belägne Kornsjöarne och utfaller i södra Bullarsjön. Elfven sänker sig mellan södra Kornsjön och Busjön omkring 40 fot, ytterligare till Bullaren nära 100 fot. Hela sänkningen således omkring 140 fot på en sträcka af 1 mil. Yid Sundshult nära utloppet är ett ganska vackert vattenfall.

Hela kuststräckan från Ilallands-gränsen till Norge bildar en fortgående skärgård med många betydliga vikar,

bugter och fjordar, hvilka mer och mindre djupt inskära i landet* Från Hallands-gränsen, långsåt Askims socken, är kusten i allmänhet grund, men blifver djupare långsåt Frölunda socken, hvarest stränderna bestå af branta, i sjön skarpt stupande, skoglösa berg. Af skilj d genom Askims-fjorden, ligger rätt vesterut: Styrsö skärgård, med öarne Wrångö, Styrsö, Brännö, Känsö, m. fl. För angörande af skärgården och för att lätta inseglin-gen till Göteborg, finnes Känsö känningsbåk, samt fyr-båkar på Winga, Buskär och Böttö, Allmännare begag-nade hamnar och ankarplatser inom denna skärgård äro Wrångö, Wargö, Källöfjerden och Känsö. Emellan Elfsborgs- och Elfve-fjordarne, uti hvilka Göta elfs båda grenar utfalla, ligger den 1,99 qvadratmil stora ön Hisingen. Stränderna, kala, branta och bergiga, omgifvas på de flesta ställen af ganska djupt vatten. Elfsborgs-fjorden har 30 till 60, Elfve-fjorden 30 till 90 famnars djup; båda ined ankarsättning på flera ställen. Kusten stängd af en mängd öar, såsom Hönö, Ockerö, Björkö, Rörö, holmar, skär och bankar, gör under hårdt väder inloppet till de båda fjordarne mycket svårt. En allmänt begagnad inomskärsled, förenande de större segel-lederne å fjordarne, går öster eller vester om Björkö. Vid Kalfven och Hönö är god ankarplats och hamn.

Kustlandet norr om Elfve-fjorden ända upp till Uddevalla, en sträcka af närmare 6 mil, omvexlar af berg och dalar, de flesta med rigtning vinkelrätt mot sjelfva stranden, hvilken i allmänhet skjuter långgrund, klippig och skäruppfylld mot de angränsande Hake-, Halse- och Hafstens-fjordarne, I skärgården härutan-före, upptagande en bredd af, t. ex. vester om Ljungkil, 3 i mil, finna vi Mar strands-ögrupp en, bestående af Klöf-verö, Koö, Instö och den bergholme, å hvilken Marstrands stad och Carlstens fästning äro belägne, inneslutande Marstrands ypperliga hamn; Tjörn upptagande 1,3 och Oroust 3,44 qvadratmil, båda omgifne af en mängd mindre öar, såsom Herrön, Mjörn, Lyrö, HermanÖ, Lafö, m. fl. holmar, klippor och skär. Segelleden till Uddevalla från öppna sjön går söder om Paternoster-skären, in i skärgården mellan Koön och Tjörnshufvud. Emellan Tjörn och Oroust, samt sistnämnde ö och Bokenäs, finnas endast mindre båtleder. Hättan, Klädesholmen och Kyrkesund vid kusten af Tjörn, samt Mållösund, Kr åksundet, Kärringö och EUösefjärden vid kusten af Oroust, äro inloppsställen från öppna sjön, äfvensom hamnar med säker ankarbotten för större fartyg.Yesterut från Uddevalla finna vi de långt utskjutande landtungorna: Bokenäs, emellan Kolje- och Gull-mars-fjordarne; Stångenäs, i hvilken Brofjorden intränger, emellan Gullmars- och Aby-fjordarne, samt Sotenäs, emellan Aby-fjorden och hafvet. Stränderna äro i allmänhet kala och brant bergiga, fjordarne öppna, fria från skär och mycket djupa. Gullmars-fjorden har ända upp till Saltkälle-fjorden och Färlekilen ett djup af 40 till 60 famnar; Bro- och Aby-fjordarne hafva ett djup af omkring 16 famnar. Utanför Bokenäs på Skaftölandet ligger Fiskebäck skils och Grundsunds fiskelägen, ytterst på Stånge-näs Lysekils köping och på Sotenäs Gr af v ar ne Fiskeläge. Förutom öarne Flatö, Malmö, Gåsö och Kornöarne, ut-göres skärgården härutanför af endast mindre holmar och bergklippor. Hamnar och ankarplatser finnas vid Fiskeb eleks kil, Lysekil, Kornö, Malmö, Hasselösund och Kungshamn, till hvilken sednare in seglingen är lättad genom Hållö fyr och Sällö känningsbåk.

Ifrån Sotenäs till gränsen mot Norge, en sträcka af 7 mil, går kusten nästan rätt i norr. Höga, branta berg, stupande tvert ned mot de många kusten brytande vikar och fjordar, samt mot dessas fortsättningar, de långt inåt fasta landet inträngande och åt alla håll sig bugtande dalar, gifva åt denna kuststräcka ännu mera storartade och skarpare drag än å länets medlersta och södra kust. Längs kusten följer skärgården, något öfver 1 mil bred. Aldra ytterst i hafsbandet ligga Väder öarne och Ko ster skär en, de förra 1 mil från fasta landet. Yid kusten af Qville socken ligger Fjellbacka, Bohus läns Ulligaste och bäst bebyggda fiskeläge, samt vid Tanums-kusten den mycket bebyggda handelsplatsen Grebbestad. Hamnar finnas vid Fjällbacka, Musön, Hof-stensund och Koster öarne. För att lätta inseglingen till Svinesund och Strömstad finnas 2:ne fyrar på Nordko-steröN.

Luftstrecket, i allmänhet godt och helsosamt, är dock på öarne och stranden betydligt olika mot i skogsbygg-den eller det inre af fasta landet. Om kusten kan utan öfverdrift sägas, att der gifves endast 2:ne årstider, vår och höst. Vårvärmen' infinner sig vanligen sent, och denna årstid saknar här alldeles det behag, som på andra ställen åtföljer honom. Sommaren är blåsig och kall genom de rådande hafsvindarne. Hösten kan anses begynna i slutet af September månad och dess början är årets vackraste tid med mild och ren luft; men i slutet af Oktober blifver allt förändradt; ständiga och förfärliga sydvest-stormar rasa, åtföljda af nederbörd och en tryckande dimma. Vintern liknar i allo efter-hösten; slädföre hörer på strandbyggden till undantagen.

I de inre delarne af länet äro, till följd af högre läge, mera aflägsenhet från hafvet samt mindre uppodling, de olika årstiderna mera bestämda. Vårvärmen mera verkande; sommaren, i dalarne het, på höjderna sval, luften alltid torr och ren; vintern infinner sig tidigare, och är jemn och skarp. Den dimma, som vår och höst står vid hafvet, är här mindre besvärlig. Hafvets närhet, den rena luften, utöfvar i allmänhet ett välgörande inflytande på helsotillståndet *).

»Vid betraktande af detta läns Flora, hvilken af vasculära växter innefattar omkring 700 arter, visar sig en väsendtlig skillnad mellan det inre landets och kustens samt öarnes. I det förra afviker den, med undantag af några bergväxter, som äfven tillhöra kusttrakten, endast föga från närmast angränsande landskap, hvaremot densamma, liksom annorstädes i hafvets grannskap, i denna skärgård företer en från inlandets ganska afvikande karakter, hufvudsakligen betingad genom det vidsträckta och salta hafvets närhet, och här dessutom genom de starka vestliga vindarne, samt i viss mån genom de med fjellryggen sammanhängande branta gneis- och granitbergen. Jemte det således den vid våra kuster vanliga hafsvegetationen äfven här förefinnes, träffas flera för

*) Bohus läns historia och beskrifning af Holmberg.landets vestra sida egna strandväxter samt åtskilliga, hvilka hos oss endast i detta landskap förekomma. Härtill sluta sig några med bergsträckningen följande fjell-växter. Från Ostersjö-kustens, och ännu mer från det inre landets, skiljes denna hafsstrands-vegetation i allmänhet genom yppigare växt och tjockare, saftfullare blad, allt framkalladt af vattnets större sälta. Detta gäller ej blott om de för trakten egna arterna, utan äf-ven om de med östra kusten gemensamma och om dem, som från inlandet hit framtränga, t. ex. Lotus corniculata, Atriplices m. fl.

Hela den till hafvet gränsande delen af länet är numera fullkomligt skoglös, ehuru lemningar af grofva trädrötter i torfmossar, t. ex. på berget Blåkulla vid Marstrand, utvisa att fordom stor skog der funnits. Nu hindras dennes återväxt af de våldsamma hafsvindarne, som, der skydd saknas, tvinga träden att växa böjda mot öster, samt låga och tätgreniga. Endast längre in i landet, eller i skydd af bergen, kunna de fortkomma. Större delen af våra trädslag trifvas der för öfrigt, då luftstrecket, genom hafvets grannskap och det vestliga läget är jemnare och mildare än polhöjden antyder-Bokträdet träffas på några ställen och fortsätter genom Bohus län från Halland till södra Norge, der det åter allmännare utbreder sig. Ek (både Quercus Robur och sessiliflora), Hassel, Al, Apel, Sorbus Aria och scandica, samt nästan alla mellersta Sveriges vanliga trädslag, förekomma här. Idegran finnes på öarne, ehuru ofta af vindarne vanställd.

Hafvet är härstädes rikare på Alger, och dessa äro i allmänhet större och yppigare, än vid Sveriges öfriga kuster; särdeles utmärka sig Tångarterna. På klipporna växa flera färglafvar af värde, t. ex. Parmelia tartarea.

Det är redan nämndt, att våra flesta allmännare kustväxter här trifvas, såsom: Aster Tripolium, Eupato-rium cannabinum, Erythroea linearifolia och pulchella, Veronica longifolia, Glaux maritima9 Plantag o maritima,Archangelica litoralis, Coronopus depressa, Cochlearia officinalis och danica, Geranium molle, Sagina stricta, Hume x maritimus, Atriplex litoralis, Schoberia maritima, Salsola Kali, Salicornia herbacea, Triglochin maritimum, Scirpus maritimus, Carex arenaria, Elymus arenarius m. m., äfvensom att många, vid Östersjön sällsyntare eller alldeles osedda, arter här anträffas, nemligen: Matricaria maritima, Artemisia maritima, Convolvulus Se-pium, Centunculus minimus, Plantago Coronopus, Armeria maritima, Ligusticum scoticum, Eryngium maritimum, 27ia-iictrum minus, Crambe maritima, Cakile maritima, Malva moschata fullt vild, Silene maritima, Stellaria crassifolia, Halianthus peploides, Lepigonum marinum, Rubus fruti-cosus ymnig och utmärkt, jernte öfriga här nedan anförda arter med svarta bär, hvilka species äfven tillhöra Östersjö-kusten, LatJujrus sylvestris var. platyphyllus och maritimus, Euphorbia palustris, Halymus pedunculatus, Asparagus officinalis, Carex dista?is, Triticum junceum, Glyceria maritima, Calamagrostis arenaria m. fl., samt dessutom att några arter, inom Sverige, för detta landskap äro mer eller mindre egna, t. ex.: Pyrethrum Par-thenium fullt vild, Senecio aquaticus kring Göteborg, Stenhammaria maritima, Ligustrum vulgare, Statice bahu-siensis, Glaucium luteum, Dianihus deltoides var. glaucus, Cerastium tetrandrum, Sedum anglicum m. fl., af hvilka några äro gemensamma med England.

De utmärktare bergväxterna äro här: Lonicera Pe-riclymenum, Hypericum montanum, Silene rupestris, Sper-gula

subulata, Sedum rupestre och Potentilla rupestris. Fjellryggen åtföljes hit af: rubrum den ursprung-

liga formen med håriga blad, Rhodiola rosea, Alchemilla alpina, Betula nana, Selaginella spinulosa m. m, alla egentligen tillhörande Lappland, samt i öfrigt af: Cornus sve-cica, Narthecium ossifragum, Juncus squarrosus, Scirpus ccespitosus m. fl., som längre aflägsna sig derifrån.

Från Norge nedstiga: Digitalis purpurea, Ilex Aqui-folium, Carex maritima, af hvilka Ilex dock numera synes vara utgången.

Mest utmärkande representanter för det vestliga läget äro, utom flera strandväxter, Gentiana Pnevmonanthe, Erica Tetralix ocli Narthecium ossifragum.

Från rikets sydligare delar uppstiga hit: Chrysanthemum, Segetum, Cineraria p alu stris, Hypochceris radicata, Sherardia ar vensis, Lamium intermedium, Antirrhinum Orontium, Anagallis arvensis, Hedera Helix, som här utvecklar blommor, Reseda Luteola, Sinapis nigra, Tees-dalia nudicaulis, Malva sylve stris, Geranium palustre och dissectum, Radiola millegrana, Dianthus arenarius, Trifolium filiforme, Sarothamnus communis, Mercurialis perennis, Quercus sessiliflora, Avena prœcox, Holcus lanatus och mollis, Setaria viridis, Phleum arenarium, Pilularia globulifera &c.

Såsom i öfrigt i ett eller annat hänseende anmärkningsvärda växter inom detta landskap torde böra anföras: Achillea Ptarmica, Arnica montana, Senecio Jaco-bœa, Carduus nutans, Circium heteropliyllum, Leontodon hispidum, Galium Mollugo, Campanula latifolia, Pedicu-laris sylvatica, Lysimachia Nummular ia, Litorella lacu-stris, Hydrocotyle vulgaris, Erysimum hieracifolium, Impatiens Noli tangere, Geranium pratense, columbinum och lucidum, Stellaria Nemorum och Holostea, Lepigonum medium och salinum, Epilobium virgatum, Circœa alpina, Rubus thyrsoideus, discolor, Radula, Wahlbergii, coryli-folius, nemorosus, pruinosus &c. (alla dessa Rubi mest vid kusten), Chamœmorus, Vicia cassubica, Malaxis paludosa, Carex pseudocypenis, riparia, filifoi'mis och fulva, Festuca gigantea, Glyceria aquatica, Avena elatior, Blechnum spi-cant, Ophioglossum vulgatumn *).

»I geologiskt hänseende erbjuder detta län öfver-hufvud en ganska ringa omvexling, ty dess fasta berggrund utgöres allmänneligen nästan endast af gneis- och

*) Benäget meddeladt af Herr Professor P. Wahlberg.granit-avter, utan några andra deri förekommande särdeles anmärkningsvärda inlägringar.- Då de förra eller smeis-arterna utbreda sig öfver länets östra, mellersta och södra delar, allt till gränserna mot Elfsborgs och Halmstads höfdingedömen, finner man deremot de sed-nare hufvudsakligen lådande i dess nordvestra delar, utmed sjelfva hafskusten. Sålunda utsträcker sig en icke obetydlig bildning af granit i form af ett 1—li mil bredt och nära 9 mil långt bälte, öfver Wätte, Tanums, Qville, Sotenäs och Stångenäs härader eller öfver hela den kusttrakt, som är belägen mellan Svinesund vid Norska gränsen och Lysekil vid Gullmars-fjordens mynning. Bergartens färg är vanligast röd, likväl någon gång äfven grå, såsom i grannskapet af Strömstad, på Malmön och några andra ställen. Dess grannkorniga, stundom finkorniga struktur och deraf följande hållfasthet, samt egenskapen att lätt kunna klyfvas, tuktas och huggas, göra densamma särdeles lämplig såsom allahanda slags byggnadssten, och på flera ställen, men isynnerhet på Malmön, hafva också i sednare tider mer och mindre storartade anbrott blifvit deri för sådant ändamål öppnade.

I öster om denna granit vidtager nu en mägtig bildning af gneis, som utbreder sig öfver hela den återstående delen af länet ända ned förbi Uddevalla till Göteborg. Denna bildning sönderfaller i tvenne sär-skildta lager, af hvilka det ena, innehållande grå gneis, närmast stöter intill den förutnämnde graniten och vidare derifrån fortsätter åt söder ned öfver de egentliga skärgårdstrakterne till öarne Oroust, Tjörn och Hisingen; men det andra lagret eller den röda gneisen, endast såsom ett smalare band, uppträder längst i öster invid gränserna mot Elfsborgs län. Förutom några obetydligare lager af hornblende-skiffer, granit eller glimmer-skiffer, hafva hvarken i den ena eller andra af dessa gneis-arter några främmande inlägringar förmärkts.

I skillnaden emellan äldre graniten och grå gneisen, vid gränsen af Wätte och Bullarens härader, träffar manen icke obetydlig gångbildning af yngre granit eller s. k. pegmatit-granit. Denna granit, utmärkt genom sin grofkrystalliniska textur och sin hvita glimmer, börjar att visa sig vid södra ändan af det s. k. Långevattnet och

fortsätter vidare på ömse sidor om denna sjö i nordlig riktning förbi det s. k. Lurkvattnet upp till Idde-fjorden. Med en bredd, vexlande emellan £ och \ mil, har den sålunda en utsträckning på längden af ungefär 2 A mil. Den uppträder synnerligast i de högsta ryg-garne och hjessarne af de kala, skoglösa fjällsträckningar, som här framgå. På några ställen, bland andra i det s. k. Tormoseröds-fjället, har allmogen i sednare tider deraf huggit qvarnstenar.

Utom de torfmosse-bildningar, som här och der, isynnerhet i länets norra delar, finnas utströdda i sän-kena mellan bergshöjderna, såsom en välkommen, fastän svag, ersättning för den saknad af behöfligt bränsle, för hvilken dessa byggder numera i allmänhet utmärka sig, förtjena bland yngre aflagringar äfven de bekanta snäck-lagren eller snäckbäddarne att med några ord ihågkom-mas. Dessa bäddar, som allesammans innehålla skal af sådane snäckor, som ännu uppehålla sig i det angränsande hafvet utanför kusten, träffas dels nära intill och endast obetydligt ofvanom nuvarande hafsyta, dels också på ända till ett par hundra fots höjd deröfver. An utbredda i egna sjelfständiga lager, än utan ordning sammanförda i de små dalsänkningarne här och der mellan grus- och bergkullarne, på större eller mindre afstånd från kusten, bära de oemotsägliga vittnesbörd om den stora utsträckning hafvet en gång i forna tider egt uti dessa trakter. Bland de ställen inom länet, der sådane snäcklager blifvit anmärkta, har den s. k. Kapellbacken utanför Uddevalla ådragit sig den största uppmärksamheten, såväl för den mångfald af djurarter, som den dervarande bädden erbjuder, som också för det höga läge den öfver nuvarande hafsyta intager, hvilket, enligt flera sammanstämmande iakttagelser, funnits uppgå tillnågot öfver 200 Sy. fot. För öfrigt hafva dylika bäddar blifvit äfven på en mängd andra ställen uppmärksammade, såsom vid gårdarne Bräcke, Samneröd och Kuröd öster om Uddevalla; på Näsinge-slätten omkring Näsinge kyrka i länets norra del; i Skee, Tanums och Bottna socknar; på flere punkter i Sotenäs och Stånge-näs härader, bland andra mellan Brevik och Yngered, mellan Skarstad och Skärfve och på hemmanet Röes egor, alla i Bro socken; vid Tjufkil i Lycke socken; på öarne Oroust, Tjörn, Lindö, Otterö, Munsö o. s. v. Det på hemmanet Röes egor befintliga snäcklagret, som ligger ungefär 100 fot öfver hafvets yta, upptäcktes 1843 och i detsamma påträffades då trenne skeletter af menniskor, hvilkas läge, såväl som snäckhvarfvens orubbade tillstånd öfv r dem, tydligen visade att de derstä-des icke blifvit begrafna, utan vådligen omkommit under den tid. då sjelfva snäckbädden ännu fortfor att bilda sig under betäckning af hafvet.?? *)

Kustlandet och de större öarne hafva en i allmänhet mycket bördig och lättbrukad jordmån, bestående dels af sand, uppblandad med förruttnade hafsalster och merändels underbäddad af ett mergel-lager, dels, såsom på Oroust, Tjörn, vissa delar af Inland och Hisingen, af lermylla, hvilande på en bädd af skalmergel. På det inre af Inland är sandjord rådande, omvexlande dock med lera och mojord uppåt bergshöjderna. Fjellbyggden och östra delen af bäfvedals härad hafva dålig, mindre gifvande jord, bestående mest af sand och stenblandad mylla, på några ställen af skogslera och mojord.

Länets indelning i afseende å lagskipning, styrelse och uppbörd samt i kyrkligt afseende, är sammanställd uti åtföljande tabell, af hvilken inhemtas: att lagskipnin-

*) Benäget meddeladt af Herr Professor A. J. Erdmaa. Statistiska uppgifter om Bohus Län.gen, hörande under Göta Hofrätt, är fördelad på fem *) domsagor med 13 tingslag; att länet, med hänseende till styrelse och uppbörd, har fem fögderier, innehållande 21 länsmans-områden, samt att kyrkovården är fördelad på fyra kontrakter eller prosterier, utom domprosteriet, utgörande 29 lands- och 10 stadsför samling ar, tillsammans innehållande 80 socknar, 8 kappellag och Lysekils köping, alla tillhörande Göteborgs stift.

Länets fem städer, Göteborg, Uddevalla, Kongelf, Marstrand och Strömstad, hafva hvar sin jurisdiction, men köpingen Lysekil lyder under landsrätt inom Stån-genäs och Sotenäs tingslag.

Länet är indeladt till underhåll af 904 soldat-rotar (hvaraf 802 effective), tillhörande Bohus läns regemente ; af två kompanier roterade båtsmän med tillsammans 469 nummer; af 40 nummer ny ordinarie rotering, hvaraf en rote af soldathållet, samt af 83 nummer extra rotering, hvaraf två nummer till soldathållet, 61 till båtsmans-hållet, 9 hästnummer och 11 bestå af spridda osamman-sättliga rotedelar. Säfvedals härad är roteradt med 44 polissoldater för Göteborg.

*) För närvarande sex, då först efter timad afgång Säfvedals härad förenas med Askims, Östra och Vestra Hisings härader till en domsaga.Göteborgs och Bohus läns indelning i afseende på lagskipning, styrelse och uppbörd samt kyrkorård.

Domsaga. Tingslag. Fögderi. Härad. Länsmans- områden. Socken. Hemman- tal. Arealvidd i qv.-mil. Pastorat. Prosterier. } j / Säfvedals (11 Göteborgs stad Landvetter Partilled^ |annex Härryda) Or gr vte 19 26^ 391i 18 20 o,i5 ; 0,76 ' 0,63 0,78 0,20 0,05 0,47 0,29 1 0,29 0,22 ^ 0,27 > ' I- i (j Carl Johan, annex i o o i 1 1 / \ 1(Göte- / borgs. \ ...! \ 1 | | Fässberg Frölunda j Askim (Kållered annex Råda] Kongl. Flottans Garnizons-för-samling å nya varfvet 50^ 38| 311 17? 8| 1 / i B *T3 V) O f OQ O 3. i ® e-f- 1 \ , Styrsö .. 12 0,18 0,24 0,15 i 1 i Östra Hi- J singen. (Yestra Hi- ^ j Lundby 201 !l i Tufve, annex... Ny Elfsborgs Garnizons-för-samling 251 \ 1 | i singen. \ i(Thorslanda Öckerö, annex Säfve 15t\ 12* 681 0,20 0,20 0,44 0,15 0,36 0,25 0,06 0,36 0,34 0,65 0,44 0,16 0,26 0,07 1,18 0,62 'i i ' 1 Backa) [-an-Björlanda]-] {+an- Björlanda]+} nex Rödbo 0 annex Kongelf stad .... Ytterby, annex Karreby 30i 81|b 21 ro 6 :45| 36| m 47i Ji fcJ K GO \ w \ SL / GQ i J 1 Inlands J I södra. \ 1 i Romelanda, annex Ji / co 08 CL, | Thorsby \ ** I ? Inlands. [Inlands 1 Torpe. ' Harestad | an-, Lycke 2) j nex Marstrands staa med Carlstens Slotts-församl, i Hi ertum 211 231 ! 1 ! 62fG : 37fs i i i i Vv esterlanda, annes I1 1 i ib H O p: l K -> o 3 CG P aq p ET aq 02 P* op Fögderi. Härad. 2 3 p° 3 p-p Q 0 * CG Socken. CD n p P >5 3 T5 » É 1 tu P-> • P-. P CD O »-i P O CD c-*~ CD 3. cd* Solberga m 0,55 'J] hrl Jörlandajannex Halta) Spekeröd 1< lJ Inlands , Norra. } 1 J 421 26g 30| 0,47 0,26 0,48 i1 11 ilfsysse Södra. Ucklum, annex 251 0,60 t 1] CD Inlands. < Odsmål 271 0,38 0,27 G Norum, annex... 23| j1 1 O CD i i Forshälla 51 1,01 0,14 1 i 1 j Inlands.) ,) Restered J 14 i) »-* M (g CD Fräkne. J M Ljung 19J 0,36 | 1 P CD 1 * CD (((Grinnered) 101 0,36) / / / Stenkyrka 751 0,63 . \ i l Klöfvedalj an- 24ft 0,27 J Tjörns. (i Walla J nex 51 0,40 11 Rönnäng \ ka-Klädes- j pel- 1 JL f [\ holmen3)) ler . —] Oroust) östra.) Myckleby 14g 0,49 { A i. Långelandal an-Torp J nex 30£ 17 0,35 0,31 11 O P 1' Orousto., Tjörn. Stala, annex .... Tegnebv 34| 491 0,43 0,488]l TJI r+- l O Röra, annex ....) o 9| 0,398 J i p- i Morlanda 631 0,98 i ¿ä | Mollösund \ j C: Oronst vestra. i / Käringö j Gullhol- f . men3) \ , Grund- / — — \l B sund l ler* Fiske- \ — — \ bäckskil ! ' —] J Uddevalla stad 7 0,24 / ¡r (Bäfve 4) f an- 211 0,52 1 l Norra Ryr(nex 29 0,73 ► 1 Herre stad, an- J Lane. 1. / (nex 464 0,78 1< (Skredsvik 44| 0,72 1 Sunner- Högås, annex... 124 0,17 o vikens. “ i Bokenäs 35 0,42 > ^ ^ Dragsmark, an- .1 P CG • CD i nex 64 0,12 CG Foss 561 26| 47i 0,81 0,34 Jl,24 Tunge. i Håby) Svarteborg >an~ 4 1 (medTose5))nex 184)/

v

3 D » Q a Tingslag. Fögderi. Härad. .Uänsmans- område. Socken. Hemman- tal. Areal vidd i qv.-mil. Pastorat. Prosterier. i Bro 52 0,63 0,43 0,44 Elfsyssels Norra. L i; Brastad j Lyse Lysekils (annex köping] 43| 35 1 i< Sunner- (vikens. \ Sotenäs. j i 1! Tossene Askum Berfvendal Kongshamn! eller Gustaf j Adolfs kapell Krokstad 3 1 X 52 32g 18f 52g 0,58 0,58 0,19 1.35 0,72 0,41 2.35 0,47 0,06 0,38 0,59 0,29 1,43 0,16 0,28 2,19 0,91 2,46 0,84 : l1 Sörbygden) 1! 1 Hede 1 Sanna! annex-Skee 25g 18J 1341 I1 i< i Wätte. j . i i Tjernö) [-an-Strömstad]-] {+an- Strömstad]+} nex Näsinge 18 2 I7i i1 > K5 so »-J ö C0 L< Norr- J Högdal } Lomine- >annex landa J Qville 22> llf 128A 11 i 11 vikens. \ Qville. j Tanum. j Bullaren. j 1 i I Bottna) an-Svennebyj nex Tanum i 7 7 -UTB 23^ 138i 40g 591 231 i1) ^ 1< 1 1 (i 1 Lur, annex Nafverstad Mo, annex i* i1]

Anmärkningar:

1) Rödbo Sockenkyrka förstördes 1658. Åtta, efter jordebocken till

socken hörande, oförmedlade hemman (Skårdalen och N. Surte), hvilka ligga på östra sidan om Göta elf, höra i kyrkoärender till Nödinge socken, Starrkärrs pastorat i Elfsborgs län.

2) Lycke kyrka har, såsom nybyggd 1827, blifvit kallad Carl Ludvig

Eugene. Till denna socken hörer, enligt jordeboken, äfven ett hemman Björnängen eller Koön, doneradt till Marstrand.

S) Alla kapellagen, som höra till Oroust och Tjörns Fögderi, äro utan hemmantal och bestå endast af fiskelägen och holmar.

4) Bäfve socken har fordom haft egen kyrka; sockenboerne begagna

nu Uddevalla stads kyrka.

5) Tose Sockenkyrka är förstörd; sockenboerne begagna nu Svarte-

borgs kyrka. Tose upptages ännu i jordeboken såsom en särskild socken med 18 3/4 förmedlade hemman.Folkmängden var vid 1850 års slut, enligt Tabell-commissionens beräkning:

mankön qvinkön

på landet .... 76 110 ... 78 776 — 154 886

i städer...... 15 606 ... 17 091 — ^^^187 583*)

Befolkningens mängd på qvadratmilen i medeltal, städerna med deras befolkning oberäknade, var 3 530. Inom de fem fögderierne blifver förhållandet detta:

Oroust och Tjörn ..... 5 570 på qvadratmilen,

Göteborgs fögderi .... 5 030 » . »

Inlands.............. 3 690 n »

Sunnerviken .... 3 270 » „

Norr viken .... 2 290 » »

Under de 10 åren 1841—1850 har folkmängden på landet ökat sig med 17 506 personer eller i medeltal för året med 1,2 å 100. I städerne har visserligen äfven folkmängden under samma tid stigit med omkring 510 personer om året, men detta härrörer endast af ökad inflyttning, ty under åren 1846—1850 t. ex. öfversteg de dödes antal de föddes med tillsammans 518**), då deremot inflyttningarnes öfvervigt för dessa fem åren var tillsammans 3 148. — Under åren 1841—1850 hafva i medeltal ingåtts 1300 äktenskap. Under de 5 åren 1846—1850 hafva i medeltal årligen blifvit födde 5 663 och döde 4 276. Af de förra voro 9 å 100 oäkta för hela länet; men då förhållandet upptages serskildt, är det för landet 5 å 100 samt 30 å 100 i städerne.

Bland 100 personer befunno sig vid pass:

32.5 under 15 år,

59.5 emellan 15 och 60 år,

8 öfver 60 år.

Hushållens eller matlagens antal år 1850 var 34 473. De giftas antal var då 56 748; enklingar 3 747; enkor 8 063.

*) Enligt mantals- och skattskrifntngs-längderne utgjorde länets folkmängd samma år 178 613, hvaraf 94 163 mantalsskrifne och 84 450 mantalsfrie.

**) I Göteborg hade för åren 1846—1850 de dödes antal en öfvervigt af 608.I afseende på yrken och näringsfång var folkmängden 1850, enligt tabellverket? på följande sätt fördelad:

Män öfver 10 år

Lär o-staten:

På landet I städerne Tillsammans Prester 80 40 Lärare 37 42 Studerande öfver 10 år 1 059 568 Kyrkobetjening 151 32 2 009. Civilstaten: Embets- och tjenstemän af alla grader, läkare m. fl 100 291 Skogs-, tull- och annan vaktbetjening 170 244 805. Krigsstaten: Officerare 30 94 Under-officerare och manskap 1282 1048 2 454. Borger skaf: Handlande 138 537 Deras betjening 65 756 Bruks- & fabriksidkare 182 39 Deras arbetare . 707 468 Handtverkare & konst- närer 206 560 Deras arbetare 507 1327 Sjöfarande 1975 747 8 214. Jordbrubare, icke bönder: Egare, arrendatorer m. fl. 232 14 Inspektörer, rättare 67 — Drängar m. fl 450 — 763.På landet I städerne Tillsammans Ur tjenst varande: Afskedade af lärostaten 2 4 n » civilstaten 21 50 » » officerare 20 12 n n

manskap 570 461 Bruks-, borgare- och handtverks-klassen 33 64 Arbetskarlar, sine egne — 1753 Hemmavar. söner utan tjenst 3 801 1186 Ej hörande till annan titel 718 214 8 909. Bondeståndet: Bönder på egna hemman 9 030 — n a andras a 1070 — Jordtorpare 5 646 7 Stattorpare 157 . Åldrige undantagsbön- der och torpare 1516 — Nybyggare, skärbönder 1584 — Drängar och hemmava- rande söner öfver 15 år 15 475 — Söner emellan 10 och 15 år 4 978 — Backstugu- och inhyses- hjon 3 364 “ 42 820. Herrskaps-betjening, i enskildes tjenst varan- de, ej förut upptagne 155 1231 Fattige af alla stånd.... 1603 450 Fångar Främmande religionsbe- 11 367 kännare 5 — 400269 976 män.Qvinnor samt barn under'10 år.

På landet. I städerne. Hustrur Qvinnor. Barn. Qvinnor. Barn. m. q. m. q- till män af läro- staten 183 107 76 59 56 76 civilstaten 195 110 133 389 207 212 55 krigsstaten 1105 954 1063 188 90 125 n bruks- eller borgare-klassen 1775 1130 1165 1739 805 855 n Jordbrukare, ej bönder 200 92 108 n n bonde- ståndet 18 947 12269 13 399 Ur tjenst varande 1094 411 544 1389 536 614 Ensamt boende... 58 8 20 62 16 18 Herrskaps-betje- ning 14 11 19 169 48 53 Fattige 621 409 463 154 139 19J Fångar — — — 2 ~. Främmande reli- gions-bekännare 2 1 3 55 35 36 Enkor som lefva af egna medel eller af arbete 2 549 439 575 1271 211 262 Af bondeståndet 1939 560 541 Herrskaps-betje- ning 34 1 1 41 — 26 Fattige 1375 — — 731 — — Fångar 7 — — 6 — Främmande reli- gions-bekännare — — — 24 2 4 Ogifta som lefva af egna medel eller af arbete 1285 191 197 1301 116 110 Hemmav. döttrar 1521 2 — 2 568 31 39 I allmogens tjenst, öfver 15 år 17228 112 159 — — —På landet. I städerne. Ogifta. I allmogens tjenst, emellan 10—15 år Qvinnor. Barn. Qvinnor. Barn. 6 794 in. q- m. q- Herrskaps-betje- ning 2096 10 5 3 517 141 17 Fattige 474 — — 435 — — Fångar 29 — — 50 — — Främmande reli-gions-bekännare 4 136 _ _ Skolbarn — 2222 — — 534 — Fosterbarn — 173 205 — 79 120 Tillsammans 59 529 19 212 18 676 14 286 3 046 2 758

Sammandrag.

Män öfver 10 år........... 69 976.

Qvinnor .... 73 815.

Barn under 10 år .... 43 792.

Tillsammans 187 583.

Vid 1855 års slut var folkmängden, enligt Statistiska Centralbyråns underdåniga berättelse: mankön qvinkön

På landet 78 822 81232

I städerne..... 16 935 .... 19 40119g 390,

visande en tillökning inom hela länet, för de då sednast förflutne åren, af 8 807 personer, eller i årligt medeltal ej fullt 1 ä 100. Relatift mindre således än den sid. 22 för åren 1841—50 angifna folkmängds-tillökningen.

Går man så långt tillbaka som tillförlitliga uppgifter öfver folkmängden finnas att tillgå (1816—1855), så infaller inom Göteborgs län folkmängds-tillvextens maximum under åren 1821—1825 och dess minimum under åren 1831-----1835. Under de tvenne sednare fem-

årtalen (1846—1855) har folkökningen, relatift taget, alltjemt förminskats, men den var likväl ännu 1851—1855,clå den utgjorde 4,69 proc., större än medeltillvexten för hela riket (4,50 proc.) Emellertid var öfverskottet för de födde under sistnämnde tidrymd (3,89 proc.) betydligt mindre än det för riket allmänna (5,19 proc.); hvaraf följer, att folkmängds-tillökningen under denna tid till en del härrört af det öfverskott inflyttningarne lemnat utöfver utflyttningarne. Också har, med undantag af Gottlands, icke något län i södra och medlersta Sverige under nämnde femåratal företett en så stark inflyttning som Göteborgs. Detta län framstår äfven såsom det, hvilket under de 40 åren 1816—1855 emot-tagit det största antal inflyttade från andra orter (9,17 proc.) Under samma tid har de föddes öfverskott öfver de dödes antal (47,16 proc.) varit mindre än detsamma för hela riket (49 proc.), men till följd af de förenämnde inflyttningarne har folkmängdens tillvext inom länet likväl varit icke obetydligt högre än den allmänna, neml. 56,33 proc., *då den sednare utgjort 47,63 proc.

Egenartadt för detta län är äfven den, för vårt land, serdeles betydliga stadsbefolkningen, då numera endast Blekinge län har en något större. Då man neml. år 1855 på 1 000 landsbygds-innevånare räknade i hela riket endast 116 innevånare i städerne, hade Göteborgs län 230, Blekinge 236. För 50 år sedan, 1805, hade Göteborgs län endast 198 stadsboer på 1 000 landsbygds-innevånare, hvaremot Blekinge län på sistnämnde antal landtboer då redan hade 281 stadsinnevånare. Tydligen skönjes häruti en inverkan af rikets andra stad.

Fjell, forsande bäckar och glestbefolkade skogar; odlade, bördiga dalar med omgifvande mildare nejder och tätt belägne bostäder; öar, holmar och skär, fläckvis tätt befolkade; den yttersta begränsningen, det vilda, stormiga hafvet — allt präglar olika lynnet hos den å skilj da trakter boende befolkningen. Den omgifvande naturen, inom hvilken man lefver och verkar; närings-fånget med sin sysselsättning, sina vanor, hafva alltid haft ett stort, godt eller ondt inflytande på den mångskiftande varelsen, menniskan, och på få ställen inom landet är detta förhållande så i ögonen fallande, som inom detta län. A fasta landet, med undantag af vissa kuststräckor, lefver en öppen, redbar, utmärkt gästfri, hjelpsam, arbetsam och händig, till kroppen frisk och härdad, sin hembyggd till öfverdrift älskande allmoge, egande dock sin mörka skuggsida såsom varande i hög grad lättsinnig, obändig och stridslysten, hvarå brott-måls-statistiken lemnar bedröfliga bevis. Långsåt kusten och på öarne i skärgården, serdeles inom södra delen af länet, lefver en af de mest olika elementer sammansatt befolkning. Den lifliga förbindelse, som härstädes från urminnes tider egt rum med nästan alla främmande folk, den i och för sillfiske från alla delar af riket hit-strömmande och ofta qvarstadnande mängd af menniskor, har här gifvit upphof till en befolkning, helt olika den inhemska, och som ej kan fritagas från de karaktersfel och laster, som merändels äro till finnandes hos öboer, och, säger en författare: «om man hos fiskarena och strandsittarne i södra skären skulle märka en mera i ögonen fallande frånvaro af ädlare drag, så bör man beklaga, men ej fördömma dem — de äro Svenska nationens Parias« *).

Allmogens upplysning är i allmänhet ganska ringa. Massans bokliga vetande är på många ställen inskränkt till Catechesens innehåll, ganska få kunna skrifva. Orsaken härtill är icke någon tröghet eller brist på kun-skapsbegär hos sjelfva folket, utan den ligger kanske deruti, att barna-undervisningen nästan uteslutande varit anförtrodd åt kringvandrande lärare, utan all skicklighet och utan annan kallelse än det egna behofvet. Någon fördelaktig förändring häruti är väl dock att hoppas genom den på sednare åren bättre ordnade folkundervis-

*) Bohus läns historia och beskrifning af Holmberg.ningen — Länets för folkundervisningens befrämjande nitiska och serdeles verksamma hushållnings-sällskap har från år 1857, af under hand hafvande medel, lemnat vilkorligt understöd till folkskolor å landet. Detta understöd utgiorde samma år 2 790 R:dr, fördelade på 43 socknar, till ett belopp för hvarje efter antalet af i skolåldern varande barn inom hvarje skol-område. Skolor äro nu i verksamhet inom alla socknar, ehuru de flesta äro ambulatoriska. Inom länet finnas 45 fasta folkskolor och 102 ambulatoriska, hvarest undervisning år 1857 lemnades åt 14 930, d. v. s. åt något mera än hälften af de emellan 7—14 år inom länet då befintliga barn.

I afseende å länets Jroftmå/s-statistik inhemtas af Justitiae-Stats-Ministerns Berättelser att, då öfverträdel-ser af politi-, ekonomi- och serskilde discipiinär-stad-ganden undantagas, och således endast brott mot person och eganderätt upptagas, de sakfälldes antal inom länet

varit 1841—1843 i medeltal 738, 1844- -1846 1123, 1850 1208, 1853 1072, 1854 iå landet .... 383 (i städerne .... 673 1056, 1855 iå landet .... 333 (i städerne .... 723 1056.

Jemföres de sakfälldes antal med folknummern (barn under 15 år af räknade), så visar sig förhållandet hafva varit:

1855 på landet 1 sakfälld af 313 innevånare, i städerne » n 39 n Således nära åtta gånger talrikare sakfälld brottslighet i städerne än på landet. Bland sakfällde utgör qvin-nornas antal något mera än l af männens, då bland de år 1855 uppgifne brottslige voro:mankön qvinkön

å landet 299 34,

i städerne 648 75,

947 .... 109.

Af ofvanstående sammanställning för olika år finner man visserligen någon minskning i antalet af verkliga brottslingar; men upptagas de vanliga s. k. ordnings- och polis-målen, så visar sig en ganska oroande stegring, vittnande att ett betänkligt sjelfsvåld till den grad tager öfverhand, att något hårdhändtare handhaf-vande af de återhållande krafter, som ännu finnas, blott de begagnas, äro mera än mycket af behofvet påkallade. Visserligen söker den sednast afgifne Landshöf-dinge-embetets femårs-berättelse att något mildra det obehagliga intrycket af nedanuppgifne höga siffror genom det förklarande, att orsaken vore att söka mera i en på sednare åren skärpt tillsyn än i ökad brottslighet; men vid jemnförelsen mellan förhållandet nu och för 10 till 20 år sedan, spårar man här, liksom i de flesta af rikets öfriga län, bedröfliga orsaker till en ökad brottslighet, om ock ej samma grad stigande, som i detta län.

Taga vi samma år, som här ofvan, finna vi de för ordnings- och polis-mål sakfälldes antal hafva varit:

1841- -1843 i medeltal 913, 1844- -1846 2 239, 1850 1 969, 1853 4 388, 1854 iå landet 548 (i städerne 3 888 4 436, 1855 iå landet 560 (i städerne 4 522 5 082.

Hvad del bränvinet och den derifrån oskiljaktiga dryckenskapslasten hafva på dessa sednare förhållanden synes deraf, att, enligt Justitise-Stats-Ministerns åbero-pade embets-berättelse, de för öfverträdelse af förordningen emot fylleri och dryckenskap eller af förordningen angående bränvinsbränning och försäljning sakfäll-des antal var:

År 1850 1166,

» 1853 .... 3 641,

i» 1854 .... 3 647,

* 1855 .... 4 282.

Då dertill tages i betraktande, hvilka gröfre, verkliga brott samma last ofta förorsakar, så måste man med längtan och förhoppningar på ett bättre sakernas skick afbida verkningarne af den ändamålsenligare lagstiftning angående bränvins-tillverkning och försäljning, som med 1855 trädde i verkställighet.

Välmågan är i allmänhet i stigande, och hafva, enligt Landshöfdinge-embetets sista femårs-berättelse, dertill samverkat dels jordbrukets bättre skötsel och de sednare årens förmånliga förhållande för alla jordbruks-alsters afsättning, dels de utvidgade rättigheterne till sjöfarts idkande för landtmän, dels ock den större utsträckning, som näringarne i allmänhet vunnit; men säkerligen skall man snart nog spåra än lyckligare tillstånd i detta fall, då tillgången på bränvin nu försvårats och krogarnes antal, tack vare den nyare bränvins-lagstiftningen och kommunernes omsorg, så betydligt förminskas. — Såsom bevittnande detta välmågans stigande, kan här lämpligen till jemförelse upptagas förhållandet med lagsöknings-ärenderna, som, då dervid i betraktande tages ej mindre folkmängdens tillväxt, än det betydligt utvidgade fältet för all industriel rörelse, ostridigt utgör ett af de mest tillfredsställande tecken på ortens ekonomiska ställning. Antalet af de hos Kongl. Maj:ts Befallningshafvande förekomne utsöknings-mål uppgick nemligen:År 1845 till 2 029 och ådömde beloppet till R:dr 198 927,

» 1850 » 3 006 .... » 248109,

» 1852 » 3 957 .... » 276 315,

r 1853 » 4 097 .... » 246 023,

r 1854 » 2 282 .... » 146 983,

» 1855 n 1 387 .... » 121 922.

Ett ytterligare bevis på det ekonomiska tillståndets förbättring finnes i allmogens minskade anlitande af Rikets Ständers härvarande lånekontor. År 1850 hade till låntagare af bondeståndet inom länet nämnde kontor ut-gifvit

1019 lån på tillsammans 218 760 R:dr, men år 1855 endast 796 lån å tillsammans 163 610 R:dr.

Men ännu mera utvisande välmågans stigande i allmänhet och, hvad bättre är, lemnande hopp om att samma glädjande förhållande kan fortvara, är här största skäl att anföra den betydliga tillvext af bönder brukande egna eller andras hemman och af jordtorpare, samt den obetydliga tillvext af stattorpare och stora förminskning i antalet af backstugu- och inliyseshjon, om hvilket allt Tabellverket innehåller så upplysande uppgifter:

Inom Göteborgs län fanns nemligen:

J°'^pare Stattorpare

Ar 1840 9 306. 4 940. 108. -----

a 1845 9 819. 5 417. 142. 12 829.

a 1850 10100. 5 646. 157. 10 500.

a 1855 10178. 5 617. 90. 9 822.

I afseende på fast egendoms förflyttning ståndklasserna emellan, har, under loppet af de 10 åren från 1845 till och med 1854:

Adeln tillhandlat sig:

Af Ståndspersoner 109198

n Allmogen........................... 22 896132 094:

Ståndspersoner köpt:

Af Adeln 288 896

» Allmogen 449 793738 689:

Allmogen köpt:

Af Adeln 45 252

n Ståndspersoner .... 415 439460 691:Således Adeln sålt åt de tvenne andre ståndklas-serne för 202054 R:dr mera än han köpt; ståndsperso-nerne köpt af de andre båda för 214 052 R:dr mera än de sålt, samt allmogen sålt för 11998 R:dr mera än han köpt.

Värdet af all såld fast egendom har under åren 1845-1854 varit 11946 398 R:dr (hvaraf 373 463 R:dr genom utmätning), eller i årligt medeltal till ett värde af 1194 639 R:dr. Under åren 1835—44 försåldes fast egendom för 737 630 R:dr årligen; men under åren 1855 och 1856 sammanlagdt för 4 270 307 R:dr.

Inteckningar hafva under åren 1845—1854 beviljats i egendomar, tillhörige:

Adeln för..................... 200 582:

Ståndspersoner för 2166 675:

Allmogen för 4 294 238: 6 661 495:

Hvaremot inteckningar dödats hos:

Adeln för..................... 153 896:

Ståndspersoner för 1 060 305:

Allmogen för................ 1 050 365: 2 264 566:

Under åren 1835—1844 hafva inteckningar beviljats för 3 438 315 och dödats för ett värde af 1 282 998. — Under åren 1855 och 1856 utgjorde den beviljade in-tecknings-summan 1182 874. Den vanliga anmärkningen må äfven här bifogas om det föga bevisande i beviljade inteckningars högre belopp än de dödade, enär inlösta

inteckningar så ofta icke dödas.

Näringar.

Jordbruket är numera landets hufvudnäring och sädesodlingen lemnar, äfven vid medelmåttiga skördar, ett betydligt öfverskott utöfver länets egen förbrukning *).

*) År 1855 utskeppades från Strömstad, Uddevalla, Marstrand och Kongelf 189 000 tunnor spannmål, mest hafre. Hvad i Uddevalla utskeppningen kan ingå säd från Dalsland, motväges säkerligen af Göteborgs skeppning af länets sädesproduktion och som här ej blifvit intaget

Statistiska uppgifter om Bohus Län.Nyodlingar fortgå oupphörligen, särdeles inom de forna skogstrakterne; mindre långsåt kusten, då den uppodlade marken der redan berör de omgifvande klipporna. Sjelfva jordens skötsel har äfven på de sednare åren betydligt förbättrats, då allmogen, som inom detta län besitter den ojemnförligt största jordrymden, numera begagnar ändamålsenligare åkerbruks-redskap, mera allmänt börjar odla foderväxter och framförallt egnar tid, omtanka och arbete åt sitt åkerbruk; dertill lifvade dels af föredömen från herregårdarne, dels af de sednare årens gynnsamma konjunkturer och af en särdeles tacksam jordmån. Till denna närings förkofran har dock i främsta rummet bidragit de laga skiftena och äfven, hvad uppodling vidkommer, till en del, den annars längs kusten väl långt sträckta hemmansklyfningen.

Att jordbruket dock ej redan nått den ståndpunkt, man af jordmånens beskaffenhet och klimatiska förhållande hade rätt att förvänta, får väl hufvudsakligast sökas i det missförhållande, i hvilket åker och äng stå till hvarandra, då nästan öfverallt hos allmogen den förra är till ytterlighet förstorad på den sednares bekostnad och detta misstag årligen ökas. Ett annat fel ligger deruti, att alltför liten del af åkern trädas. På de flesta ställen, med undantag af herregårdarne, sker detta med ^ deraf, och annorstädes, såsom på Tjörn och en del af Oroust samt på vissa delar af kusten, begagnas ingen trädesjord. Dertill kommer, att åkerjordens dikning, så nödvändig på de emellan berg och höjder inklämda åkerfälten, ännu mycket af allmogen försummas. Nödvändigheten och nyttan af jordens omsorgsfullare behandling synes dock, såsom nämndt är, hafva väckt allmogens uppmärksamhet på bristerna i hittills rådande jordbruks-sätt, och flere de sednare åren vidtagne förändringar antyda att en förbättring numera inträdt.

Allt mer och mer börjar, till följe af den starka efterfrågan, Hafre blifva hufvudsäde för hela länet. På Oroust, Tjörn, Hisingen och inom södra delen af Inlandodlas äfven mycket Korn. Råg och Hvete vinna årligen allt mera förtroende och odlas på sednare åren mera allmänt af allmogen, dock ej så betydligt som önskligt vore. Orsaken till denna ringa odling af vintersäd, som fordrar starkare gödning, är att söka i hemmanens inskränkta egorymd, enär åker och äng, sammanräknade efter medeltal, ej kunna anses utgöra mera än 40 tunnland på hvarje helt hemman, och den starka hemmans-klyfningen ej i någon större mån medgifver begagnandet af trädesjord. Förutom ofvannämnde sädesslag odlas allmänt Blandsäd, Arter, Bönor och Potatis. Hampa och Humle odlas föga inom detta län. Linsäde är icke sällsynt och odlingen af Klöfver har på sednare åren betydligt tilltagit. Vid medelmåttig skörd kan man räkna af råg 8:de till 9:de, af hvete 9:de till 10:de, af vårsäd 6:te till 8:de samt af potatis 8:de till 10:de kornet; visande att jorden tacksamt återgälldar nedlaggd möda och kostnad.

Enligt ofta åberopade femårs-berättelser beräknades årliga utsädet och afkastningen, sedan utsädet blifvit afdraget, i följande runda tal:

Korn, Hafre, Båg, Hvete, Arter och Bönor.

Potatis.

Utsäde. Behållen afkastning. Utsäde. Behållen afkastning. År 1822 55 700. 227 000. 14100. 105 300. > 1841 70 900. 324200. 26 300. 219 600. » 1850 84 700. 380 700. 33 500. 270 800. » 1855 102000. 468 700. 36 300. 280 500.

Plog och jernharf utgöra ortens allmännaste åker-bruks-redskap. Till dragare begagnas förnämligast hästar, men äfven oxar allmännare än förr. Tröskmachi-ner, som förut funnos endast på några betydligare egendomar, äro

numera flerestädes anlaggda, äfven vid mindre gårdsbruk.

Länets hushållnings-sällskap har bland andra åtgärder till jordbrukets förkofran anslagit 1 500 K:dr tillaflöning för en agronom, som inom länet lemnar råd och upplysningar åt jordbrukare, hvilka sådant begära, i hvad till landtbruk och ladugårdsskötsel hörer, samt samma summa till geologiska undersökningar inom länet, hvilket sednare arbete skulle börja våren 1858. En landtbruksskola är förledet år inrättad vid Partilled egendom nära Göteborg med ett statsanslag af 4 000 R:dr, mot vilkor att 12» frilärlingar derstädes erhålla undervisning.

I närmaste sammanhang med jordbruket står boskapsskötseln. Om dess aldre tillstånd i länet har man den upplysning, att den varit mycket betydligare än nu, och produkterne deraf ibland landets vigtigaste afyttrings-artiklar. Den är ännu en ganska ansenlig och med omsorg skött näringsgren i skogsbyggden, der vidsträckta betesmarker finnas, och der en större jordrymd gjort, att ängen, oaktadt den framskridande odlingsflitens verkningar, bibehållit ett mera naturligt förhållande till åkern. Derifrån afyttras årligen en mängd slagtkreatur till Norge, dit de af uppköpare föras. I det öfriga af länet kan ladugårdens af kastning icke sägas vara större än hvad som åtgår till eget behof. Härifrån undantages dock Hisingen, der man, i anseende till den lätthet, hvarmed ladugårds-produkterne afsättas i det närbelägna Göteborg, lagt sig mera vinning om denna vigtiga gren af landthushållningen *).

De till femårs-berättelserne hörande tabeller utvisa antalet af i länet underhållne kreatur, sålunda:

År Hästar. Oxar. Kor. Ungboskap. Får. Svin. Getter. 1822 17 639. 1 842. 34 530. 15 748. 63 955. 15 120. 648. n 1841 17 271. 1 439. 38 891. 21 710. 68 324. 14 343. 414. » 1850 17 998. 2 064. 43 073. 21 780. 69 141. 15 634. 218. n 1855 19 907. 3 249. 40 838. 18 594. 62 109. 18 819. 192.

I och för boskaps-afvelns upphjelpande har länets hushållnings-sällskap de sednare åren lemnat betydligaanslag till uppköp af afvelstjurar; sednast år 1857 4 000 K:dr. — Hästafvelns förbättring fortgår. Genom sällskapets föranstaltande blefvo år 1845, i ändamål att åstadkomma en bättre afvel af arbetshästar, åtta norska hingstar inköpte och till jordegare i flere delar af länet utlemnade, för att till begagnande upplåtas. Ar 1857 inköptes för 3 484 R:dr ytterligare fyra hingstar och stationerades en i hvardera af Norrvikens, Sunnervikens, Inlands och Göteborgs fögderier. — För fårafvelns upp-hjelpande intogs, redan år 1847, med understöd af allmänna medel en stamhjord af chewiots-race från Skottland, till ett antal af 4 baggar och 64 tackor, som fördelades i 3:ne schäferier i skilj da delar af länet. Af dessa återstå nu endast 2:ne, förlaggde det ena vid säteriet St. Wrem i Norrvikens fögderi, det andra å Frend-torps herregård, 1 mil från Göteborg. Intill 1856 hafva från dessa schäferier, till spridande i orten, 224 får blif-vit försålda och 121 tillfallit schäferihållarne, så att stamhjorden med dess afvel under 9 år tillsammans utgjort ett antal af 520 får *).

Mindre hugnande blifver redogörelsen för skogshushållningen. Skogar under enskild ego finnas ännu qvar inom Wätte härad, Lurs socken af Tanums, Naf-verstad socken af Bullarens härad, inom Sörbyggdens härad, Berfvendals socken af Sotenäs, Skredsviks, Högås, Bäfve och Ryrs socknar af Lane härad, Inlands Fräkne och Torpe härader, Ucklums socken af Inlands Nordre samt inom Härryda och Landvetters socknar af Säfve-dals härad; dock så, att hvad man egentligen kallar timmerskog och skogstillgång utöfver eget behof, endast finnes inom Wätte härad, Nafverstad, Lurs och Högås socknar samt Inlands Fräkne och Torpe härader. De öf-riga här ofvan uppräknade skogstrakter hafva, om afse-ende fästes på skogarnes framtida bestånd, numera ej ringaste skog att afyttra. Visserligen finnes äfven skog,

*) LandshÖfdinge-cmbetets sednaste iemårs-berättelse.ganska vacker, men till mindre vidder, å flere af de så sparsamt inom detta län befintlige herregårdarne, såsom vid Mjölkeröd i Tanums, St. Wrem i Qville, Wese, Tveten och Holma i Stångenäs, Åby i Sotenäs, Fors och Hensbacka i Tunge härad, vid Sundby på Tjörn, Kåda inom Askims härad samt till en och annan ännu oskiftad by, men ingenstädes utöfver eget sparsamt be-hof. Alldeles skoglös eller lidande af skogsbrist kan man med säkerhet räkna hela den öfriga, ojemnförligt större delen af länet, der man nu till bränsle nyttjar torf och ofta fjerran från hemtar behofvet till byggnader, redskap och stängsel. Skogarne bestå hufvudsakli-gast af tall och gran, men äfven af björk och al. Ekskogar finnas numera fredade endast vid några herregårdar. Bok förekommer på Inland och på Bornö i Gullmars-fjorden, under

58° 23', hvilken ö lärer vara bokträdets nordligaste vextställe i Sverige.

Af länets 43,87 qvadratmil befinnas för närvarande 25 qvadratmil, med en befolkning af — 110 000 personer, fördelade på 20 000 antal hushåll, vara utan skog. Tillgången på byggnadsvirke och bränsle kan således ej på långt när fylla länets behof, utan att de få skogstrakter, hvilka ännu finnas i behåll, skola inom kort alldeles medtagas, helst då till de behöfvandes antal äfven komma 5 städer med 36 300 innevånare. Södra delen af länet tager sitt virkesbehof från Göteborg af der befintligt Wermlands-, Dals- eller Westgöta-timmer; de stora öarne och skärgården köpa sina skogsförnödenheter på Inland *), och den skoglösa norra delen af länet får skatta dyrt till Bullarens skogshemmans egare**).

*) De fartygs- och båtbyggande Oroust- och Tjörnboerne, äfvensom någon gång öfrige kustboer, finna nu sin uträkning med att vid stranden af Wenern, med på stället köpt virke, bygga sina välkända små fartyg och båtar.

**) År 1856 betaltes för en tolft byggnadsvirke, 18 alnar långt, inom Wätte härad med 25 till 30 R:dr, inom Bullarens härad med 25 till 35 R:dr, inom Inlands härad med 40 R:dr och vid LysekilsDå man genomreser dessa på skog sköflade trakter, nu upptagne af stora öde ljunghedar och ändlösa af storm och vatten blanksllpade bergklippor, frågar man sig oemotståndligt: hvem har så grymt behandlat detta annars så herrliga af naturen gynnade land? Huru kan år efter år allt detta qvarstå i samma bedröfliga skick, midt ibland bördiga, tätt befolkade dalar? — Ännu i början af 1600-talet skall inom Bohus län hafva funnits *) ypperliga skogar, äfven af bok och ek. Hårdast skola desse hafva blifvit medtagne under sillfisket 1747—1808, i anseende till den myckenhet byggnadsvirke, som åtgick till skärgårdsverken och bränsle till trankokerierne. Utan tvifvel är dock den mesta skogen förödd, här som annorstädes genom svedjande och återväxt omöjliggjord genom hejdlöst betande på de långsåt kusten ej särdeles stora utmarkerne. Men sämst har man dock på de sed-nare 20—30 åren med skogarne hushållat, då de tidtals gynnande konjunkturer för trädvaru-utskeppningen och deraf härledde höga priser lockat till starkare afverk-ning, än hvad med skogarnes bestånd kan vara förenligt. Hvad inflytande laga skiftena haft på skogarne 6ynes deraf, att på öarne och långsåt kusten finnes i allmogens ego skog endast på några ännu oskiftade gårdar. Der skiftena gå fram, der försvinner ty värr ofta äfven skogen.

Skogarnes nuvarande tillstånd och det rådande hus-hållningssättet ses bäst vid strandplatserne, vare sig kring Göta elf eller vid kusten, hvarifrån det sålda virket skeppas. Något hvad man kallar timmer är der högst sällsynt, utan finnas der endast unga, hela träd af högst 7 till 8 tum i rotändan och toppsmala. Med samma * I

köping med ända till 50 till 60 R:dr. En famn tallved kostade samma år i Strömstad 20 till 22 R:dr, vid Fjellbacka 25 R:dr, i Lysekil 20 R:dr, på Hisingen 22 R:dr och i Göteborg 18 R:dr. —

I Fredrikshald stodo vedpriserne 6 till 8 R;dr lägre.slags virke bygger äfven nu allmogen sina hus. Följas fortfarande dessa hushålls-grundsatser, så skall, oaktadt den drifhuslika vextlighet, som utmärker detta län, skogs-tillgångarne blifva alldeles uttömda, helst som boställs-skogarne här i länet i allmänhet gått med i den allmänna förödelsen och några andra kronoskogar här ej finnas.

Länets hushållnings-sällskap har under flera år anslagit premier för skogsådd, men utan någon särdeles åsyftad verkan. Ar 1857 anvisades 2 000 R:dr, hvaraf ett belopp af 450 R:dr skulle afsättas till premier, neml. 2:ne å 150 och 2:ne å 75 R:dr att tilldelas innehafvare af mindre jordbruk, hvilka visat sig hafva på skoglös ort verkställt plantering af skog med bästa framgång på en areal af minst ^ geometr. tunnland, samt så vårdat planteringen, att plantorna kunna anses fredade för kreaturs åverkan. Ofriga beloppet skulle användas dels till mönsterplanteringar och dels till aflöning af en agronom, som, vid skeende reqvisition, biträder med undervisning i skogsplantering och dess vård.

Detta är hvad hushållnings-sällskapet kan och bör göra; men då målet är, ej skogsplantering å några tunnland, utan skogens bevarande, skötsel, återställande inom ett helt län — för att icke tala om hela landet — så har det hvarken makt eller medel dertill. Här fordras ofelbart lagstiftande maktens snara mellankomst med kraftiga åtgärder, ty skogsbrist med alla dess följder förestår.

Att, oaktadt den ringa tillgång å skog, som finnes för länets egen förbrukning, betydliga skogsparker ännu årligen

köpas inom Bullarens härad af norska sågverks-egare, äfvensom inom Inlands härader af inhemska spekulanter, för att i en eller annan form utskeppas, förbättrar ej förhållandet.

Hvad skogsbruket är för skogsbyggdens befolkning,^ är fisket för strandbyggdens och skärgårdens: en temligen allmän och illa vårdad näringsgren, sysselsät-tände omkring J af länets befolkning, dels såsom ett sjelf-ständigt yrke, dels såsom en binäring till jordbruket. Det fiske, hvilket kan betraktas som hufvudsakligt näringsfång, delar sig i fyra slag: sillfiske, storfiske, makrillfångst samt hummer- och ostrontägt. Småfisket vid saltsjöstränderna (småtorsk, koljor, hvittling, skräddor m. m.) är föga vinstgifvande; laxfisket och insjöfisket utan all betydenhet.

Om det periodiska sillfisket i Bohus län torde en kort redogörelse böra lemnas. Underrättelserna derom från äldre tider äro mycket sparsamma. Med säkerhet vet man endast, att sillen med längre eller kortare mellantider tidtals uppehållit sig och fångats vid Bohuslänska kusten. I förra hälften af 16:de århundradet var sillen borta, tills den återkom 1556. Då lärer inträffat det rikaste sillfiske, som här någonsin varit. Hvarje skär bebyggdes, flera tusen menniskor hitflyttade och från utrikes orter infunno sig årligen tusentals skepp för att emottaga fångsten. Endast från Marstrand utskeppades årligen 50 000 läster (600 000 tunnor) sill. Detta varade till år 1587, då dess plötsliga upphörande bragte en mängd menniskor uti yttersta elände. Sedan gick sillen icke till i någon serdeles myckenhet, förr än omkring år 1660, då hon åter landstötte, men på långt när icke så talrik som förr. Hon hade varit borta omkring 73 år. Fiske drefs nu af endast länets innebyggare *), hvilka derigenom delvis blefvo ganska förmögne; men det afbröts 1675. Sedan visade sig sillen tidtals, isynnerhet 1727, men man saknade vandt folk och dugligt redskap, för att begagna sig deraf; omsider hitkom hon åter 1747 och qvarstadnade till 1808, då hon åter försvann. Detta sednare sillfiske var ofantligt rikt. Störst lärer detsamma varit emellan åren 1786—1796;

*) Sillfisket i Bohus län idkades fordom af alla nationer, isynnerhet Skottar. Först sedan år 1666 har fisket bedrifvits uteslutande af landets befolkning.sillen kunde då köpas för ett par skilling tunnan, och man var villrådig, huru man skulle använda densamma, ehuru man sökte förädla den på alla möjliga sätt. Största delen åtgick till trankokerierne, hvilka år 1783 voro 328 stycken med tillsammans 1092 kittlar och tillverkade årligen omkring 11000 fat tran. Men år 1787 mångfalldigades dessa, så att man ett år tillverkade omkring 120 000 fat. Räknar man i medeltal 20 tunnor sill till hvarje fat tran, finner man att endast till trankokerierne åtgingo .... 2 400 000 tunnor.

Då insaltades minst .... 400 000 n

röktes .... 4 000 n

pressades till pilchards .... 4 000 »

utfördes färsk till kringliggande orter 50 000 n

förtärdes i skärgården och i länet minst 80 000 »

Högsta årliga fångsten 2 938 000 tunnor.

Trankokningen tilltog sedan än mera, men salt-ningen af tog. Efter 1796 började fisket att af taga, emedan sillstimmarne, mindre talrika än förut, inkommo allt sednare på hösten. Ar 1808 upphörde sillfisket alldeles. De kostbara förädlings-verken, hvilka uppstått liksom genom ett trollslag, förstördes. Rikedomen lemnade rum för ett tryckande armod; endast en ting blef qvar efter sillfisket — skärgårdens moraliska förderf*). Visserligen gifves ännu hvarje vinter ett sillfiske i skärgården, 6erdeles i den norra, omkring Fjällbacka, men detta är vanligen högst ringa och lönar sig endast så till vida som sillen, hvilken mest försäljes färsk, står i högt pris. Annat är deremot förhållandet med det förderfliga små-sillfisket, som onekligen är vinstgifvande, men förstör all möjlighet till ett för riket förmånligt fiske. Ar 1843 t. ex. fångades 80 000 tunnor sill, deraf icke öfversteg 6 tum i längd.

Af dessa periodiska sillfisken kan man nästan påstå att länets allmoge och skärgårdsfolket hitintills haftmera skada än gagn, enär ett sådant fiske i grund förstör länets jordbruk och då detsamma upphör, störtas skärgården uti det yttersta armod och elände, hrartill kommer den stora oredlighet och de Kaliforniska laster, som, närde

under sjelva fisket, sedan fortplantas på flera slägtled. Måtte straffet, sillens ö0-åriga frånvaro från dessa kuster, lända till varning, och en Försynens skänk, nästa gång, med värdigare tacksamhet emottagas.

Storfisket, hvarmed menas den fångst af torsk, längor, helleflundror, rockor och gråsej, som från våren till Oktober månad idkas på Jutska refvet vid Skagen och under Lindesnäs, är för närvarande förnämsta fisket för Bohus län, söder om Qville.

Makrillfisket drifves från början af Juni till medlet af Juli månad långsåt hela kusten, mest dock i norra delen af länet. Hummerfångst sysselsätter egentligen innevånarne på Koster-öarne, å några fisklägen i Qville, på Sotenäs, Oroust och Tjörn. Ostronfisket idkas med största fördel omkring Koster-öarne, uti Stig- och Sand-näs-fjordarne af både fiskare och bönder.

Fiskenäringen är icke hvad den kunde och borde vara för detta län, då fisket i allmänhet illa skötes. Storfisket vidlåder det stora felet, att man icke på engelska och norska sättet genom fiskens slagtande och saltande ombord vårdar sig om att bereda en god handelsvara, hvarförutan man, genom otjenliga fiskredskap, borttager ynglet och med detsamma tillgången för kommande tider. Tid efter annan har regeringen vidtagit åtskilliga åtgärder till fiskets hefrämjande. Endast för sillfiskets uppmuntran ifrån år 1752 till år 1787 har af statens medel lemnats 635 000 R:dr. Af de medel, tillsammans 16 966 R:dr 32 sk., som för åren 1851—1855 anslogos till fiskeriernes upphjelpande i Bohus läns skärgård, äro, enligt sednaste femårs-berättelser, premier utbetalda: a) för idkande af storfiske vid längre aflägsne bankar i Nordsjön med däckade fiskfartyg, så inrättade, att den fångade fisken kunde å dem skötas och saltas... 9 000 R:dr;u

b) för ändamålsenligt fiskgarn .... 300 R:dr;

hvarförutan, såsom understöd åt välfrejdade fiskare, som bevisligen genom förlust af båtar och fiskredskap blifvit satte ur stånd att utan sådan hjelp fortsätta sitt näringsfång, under nämnde år af berörde anslag åtgått tillsammans .... S 000 R:dr.

Äfven länets hushållnings-sällskap har de sednare åren lemnat Penningebidrag till fiskenäringens befrämjande, dels såsom premier för fiskare, som visat sig hafva på ändamålsenligaste sätt idkat saltsjöfiske, dels till betäckande af kostnader i och för den artificiella fiskodlingens bedrifvande och spridande af kännedom derom inom länet.

Sjöfart utgör en för länets kustboer vigtig näringsgren, sysselsättande en icke obetydlig folkmängd den tid af året, som detta yrke kan bedrifvas. Inom riket idkas den mest emellan närmaste kustorter och å We-nern; utom riket ske befraktningar vanligast på Norge och Danmark, men äfven på England, Holland, Frankrike och Ryssland, till största delen med inom orten byggda fartyg och båtar. Inom länet voro å landet till beskattning uppgifne fartyg och båtar om 5 lästers

drägtighet och deröfver: Ar 1841 .... om tillsammans 7 407 läster. » 1850 .... 387 7) n 9 527 » » 1855 .... 427 7» v 10449 » » 1856 .... 425 r> 7) 10 491 » » 1857 .... 436 n T) 10 711 »

Inom länet finnas följande till bergsrörelse hörande inrättningar:

a) vid Munkedal i Foss socken ett stångjerns-verk, hvarest tillverkades åren 1847—1850 i medeltal årligen 395 Sk® och åren 1851—1854: 496 Sk®; samt år 1855: 402 Sk&\ b) i Göteborg ett puddlingsverk, hvarest tillverkades stång- och ämnesjern 1848—1850 i medeltalårligen 543 Sk®; samt åren 1851—1854: 54 Skäi; år 1855: 15 SkU- c) vid Munkedal i Foss samt å hemmanet Torskog i Westerlanda socken äro anlaggde jern-manufakturverk med en tillverkning för åren 1851—1854 i medeltal af 469 Sk$. År 1855 utgjorde tillverkningen

551 sm

Fabriksrörelse. Enligt de till Kommerse-Kollegium ingångne årsberättelser utgjorde antalet af samtlige å landet anlaggda fabriker:

Ar 1841 45 st. med 1561 arbetare och 1 808 891 R:dr tillverkn.-värde.

„ 1850 50 „ „ 1 692 „ „ 3 629 578 „ „

n 1855 58 „ „ 2 644 „ „ 6 427 304 „

Utom de egentliga fabrikerna voro å landet såsom

närings-utvägar begagnade:

År 1846. År 1855. Stycken Värde B:ko R:dr Stycken Värde B:ko R:dr Tullmjölqvarnar 128 235 072 155 286 282 Tullsågqvarnar 39 40 605 35 44 725 Stampverk 14 11 356 12 12 566 Tegelbruk 37 90 326 52 125 012 Enligt Landshöfdinge-i embetets sednaste berättelse uppgiek antalet af till beskattning uppgifne brännerier: Ar 1831 till 1480. , 1841 » 881. 77 1850 77 215. Antal af begagnade brännerier och tillverknings-

beloppet sedan år 1855, då den nya bränvins-lagstift-ningcn trädde i verkställighet, synes af efterföljande sammanställning;

Större brännerier. Mindre brännerier.

Antal. Tillverkningsbelopp. Antal. Tillverkningsbelopp.

Ar 1855 15. 259 328 kannor. 6. 2 835 kannor.

» 1856 11. 230 548 « 7. 3 889 »

77 1857 13. 284 113 77 5. 3 791 „

77 1858 6. 73 832 77 1. 901 77

Större brännerier. Mindre brännerier. 0 Antal. Ar 1855 15. Tillverkningsbelopp. Anta] Tillverkningsbelopp. 259 328 kannor. 6. 2 835 kannor. » 1856 11. 230 548 7. 3 889 » » 1857 13. 284 113 5. 3 791 » » 1858 6. 73 832 1. 901Handeln med landtmanna- och ladugårds-produk-ter, ved, timmer, tegel m. m., underlättas genom be-qväma förbindelser sjöledes, och afsättningen deraf i städerne, synnerligast i Göteborg, är under alla årstider liflig. De norra häraderna hafva derjemte förmånlig af-sättning för landtmanna-varor åt de norska gräns-orterne.

Ar 1855 innehade 87 personer rättighet att i öppna bodar å landet försälja inhemska och vissa utländska

varor, nemligen i Göteborgs fögderi 3,

i Inlands 7,

i Oroust och Tjörn......................... 21,

i Sunnerviken och Lysekils köping.......... 26,

hvarförutan 18 fabriks- och handtverks-idkare begagnat rättigheten att i öppna bodar å landet försälja sina tillverkningar, nemligen 17 i Göteborgs och 1 i Norrvikens fögderi.

Antalet af sockenhandtverkare eller gerningsmän å landet var, efter de härom af vederbörande lemnade uppgifter för åren 1841, 1850 och 1855, med inberäk-nande af Lysekils köping, följande:

1841. 1850. 1855. Handtver- Lärlin- Handtver- Lärlin- Handtver- Lärlin- kare gar kare gar kare gar Färgare 2 1 2 i Garfvare i i 7 5 9 9 Glasmästare.... 3 2 4 — 3 — Hattmakare .... — — — — 2 — Kopparslagare — — — — 2 2 Murare 2 4 —. 9 — Målare — — 5 — 17 — Skomakare .... 31 26 122 41 128 15 Skräddare 17 9 106 16 127 8 Smeder 9 3 23 — 8 — Snickare 1 — 29 2 47 4 Tunnbindare.... — — — —. — 1 Urmakare — — — — 4 — Vagnmakare ... 1 — 5 — 3 — Summa j 65 | 41 | 308 66 361 40År 1855 höllos inom länet inalles 12 marknader, hvaraf en å landet.

Till förbindelsernas lättande, handelns befrämjande m. m., har, sedan år 1840, inom länet lemnats såsom statsanslag 229 971 K:dr 24 sk., samt som lån af statsmedel 243 000 R:dr B:ko, att fördelas på följande ar-

beten:

till hamnbyggnad .... 140 000: —

n farleders upprensning.......... 200 917: —

* en slipanläggning .... 80000: —

» en kanalanläggning .... 26 576: —

» vägarbeten .... 21898: 24.

» vattenaftappning .... 3 580: —

Landtegendomen i länet är, enligt Landshöfdinge-embetets sednaste berättelse, på följande sätt fördelad, med afseende på jordens olika kamer al-natur > äfvensom uppskattning svärdet och statsbidragen för hvarje egen-doms-natur äro de följande:>-* < tr1 Hemmantal. gi *<§ o ö 5. Uppskattadt Sammanlaggda Formed- Oförmed- S‘ cro CD värde. statsbidrag. ladt ladt S Krono-säterier Frälse-säterier med 2 2 — 16 000: — 149:36. 1 hemman ladugård 314 352 339 978: — 11930:19. 5. Säteri-rusthåll 3 3 29190; — 594: 2. 1. Rå- o. rörshemman 2 2h — 10000: -- 134:44. — Insocknefrälsehem- man 63i 77> 301967: - 9 516: 34. 8. Utsocknefrälsehem- man 1941 57 2194 64i 1143 897: — 43139:17. 9. Frälsehemman — 219 385: — 5 923:18. 3. Kronohemman 12* 12i| 52 300: — 1 451:11. 6.*) Kronorusthåll 27* — 87270: — 3 621: 30. 4. v augments- 34196: — hemman lOägjf 1049: 7. 9. Kronoskattehem- man 00 00 CO I* is«* 923| 4111617: — 181247: 27. 7. Kronosk.-rusthåll... 997^1 — 3 609135:32. 154 138: 34. 2. „ augments- 1608 351: 42. hemman 413*\ 00 iJl» — 44 484:11. 5. Militise-boställen .... 1244 1421 — 480 520: — 11921: 34. 7.*) Civila boställen Ecclesiastika bo- 31* 33» 165 424: — 3 765: 39. 7. ställen Gymnasii- o. skole- 58^ 62J 213 538:16. 4 215:41. 1.*) hemman: frälse... Gymnasii- o. skole- 128J 140i 424 810: — 15 917: 9. 7. hemman: skatte ... Hospitals- och barn- 41 — 14 430: _ 502: 30. 2. hus-hemman 1 i — 4 500: — 119: 44. 4. Krigsmanshemman 6 8 — 21 630: — 619: — — Lotshemman 3i 31 14 700: — 399:35. Skattlaggde, bebygg- de torp, utjordar, urfjellar m. il. lägenheter , utan mantal, som ej under något hem-man ränta äro in-begripne: frälse ... _ 26 i 8 595: — 137:22: 9. skatte... — 126 i 32200:16. 492:39. 7. krono... — 74 24 841: 32, 357:32. 9. Obebveede _____ 287 64 243:16 592:40. 2. VWV*'JCD

) Orsaken, hvarföre dessa summor, äfvensom i följd deraf slutsummorna, icke öfverensstäm ma med Landshöfdinge-embetets berättelse, är den, att der äro äfven upptagne arrende-medel, tilJsam-mans 3 166: 13. 7., men hvilka icke kunna anses vara statsbidrag.Hemmantal. „ < M 2: 2 p:: = S Uppskattadt I Sammanlaggda Förmod- C ladt)förmed- 0 ladt 1‘s-r 5-.I värde. statsbidrag. Oskattlaggde, bebyggde, deraf ryttare- , soldat- och båtsmans-torp, 2155 stycken 7 276 1353 630: — 32 846: 7. 1. Kronotorp med fri-hets-år 3 3: 14. - Krononybyggen med frihets-år 4: 36. - Backstugor — — 2138 — 1571: 3. - Bebyggda lägenheter under egande- • rätt 359 195 462: — 2 204: — 5. Bebyggda lägenheter på viss tid och lifstid 257 46 441: — 532: 36. — Skattlaggda fisken: skatte 7 1 950: — 917: 12. — krono — .— 18 10 380: — 4 917: 39. 5. frälse — — 6 1700: — 370: 14. — Tullmjölqvarnar .... — — 155 286282:16. 5 421: 18. 10. Tullsågqvarnar — — 35 44 725: — 374: 1. — [-Husbehofsmjölqvar-nar-] {+Husbehofsmjölqvar- nar+} 1835 8 830: — 31: 36. — Husbehofs-sågqvar-nar? 25 2 282:16. 6: 26: 5. Stampar -T— — 12 12 566:32. 97: 30. - Stångjernsverk — — 1 17000: — 141: 36. — Jernmanufak turverk .— 1 8 000: — 35: Pappersbruk — — 4 315 500: — 1172: 12. 4. Tegelbruk — — 52 . 125 012: — 361: 20. 8. Oljeslagerier, hvar-af 1 drifves 4 74 500: — 963: 23. 6. Tobaksfabriker . — 2 i 21000: — 110: 40. — Spinnerier — — 4 [112 000: - 950: 40. — Linne- och bomulls-väfnads-fabriker ... i i 90000: — 785: 40. — Garfverier — — i i 43 030; - 1204: 45. 5. Färgerier — — f 3 27 300: - 315: 4. — Sockerbruk — — r l 200 000: - .) Porter- och ölbryggerier Segelduks-fabrik .... — — i l 185 200: -L 75 000: - j 5 630: 29. 7. ; | 1119: 13. - Jerngjuterier — — t l 50 000: - Bomullstygstrycker L — l 5 000: - 72: 24. - Statistiska uppgifter om Bohus Län, 4Hemmantal. „ < M gc: 2 gc: 0 2 & 2.0 ö Unpskattadt Sammanlaggda Förmed- ladt Oförmed- ladt ö « S3- crq & co 85 värde. statsbidrag. Skeppsvarf 3 129 250 724: 1. Repslagarebanor .... — — 4 67 000 — 414: 23. 9. Ättiksfabrik — — 1 5 000 — 36: 16. — Skärgård sverk, sal-terier 12 9 230: — 125: 18. 8. Lands- och härads-allmänning Bresilje-fabrik — — 1 2 21000 184: 4. Risgrynsqvarn — — 1 20000 — 231: 43. 6. Kritqvarn — — 1 1500 — 16: 24. — Galvanisk fabrik .... — — 1 10000 — 125: 36. — Summa 2 874|f 3 2611| 12757 16 609 491 26. 560 444: 38. 4.

Om till uppskattnings-värdet för

egendom å landet .... 16 609 491: 26. —

lägges det uppskattade värdet af Stads-

egendom, hemligen:

för hus och tomter 10 810 989: 37. 8.

n stadsjord ..... 344 773: 16. —

» bruk, fabriker m.m. 304 793: 16. — 11460 556: 21. 8.

så äi~28 070 047: 47. 8. länets för bevillning uppskattade fastighets-värde.

Enligt ofvanstående uppgifter var uppskattningen för olika jordnaturer följande:

Ett Säterihemman (m. rå- och rörs-) i medeltal 6 834 R:dr, t) Frälse * n » 5 409 n

n KrOnO n n n 4 040 n

n Skatte ii n n 4 402 n

Under tiden mellan 1850-1855 hafva kronohem-man minskats med 18^ mantal*), hvarmed följaktligen

*) Denna minskning af Kronans egendom fortgår raskt. Åren 1843— 1847 skatteköptes 29 1/24 mantal; 1848— 1850 11 871/1152 mantal.skattehemmanen ökats. Under samma tid hafva tillkommit följande lägenheter:

Oskattlaggda, bebyggda torp, utjordar med flera lä-

genheter .... 230.

Backstugor .... 164.

Bebyggda lägenheter under ständig eganderätt .... 21.

n n på viss tid eller lifstid ... 20.

Tullmjölqvarnar .... 18.

Tullsågqvarn .... 1.

Skiftesverket har haft synnerlig framgång. Intill år 1850 hade laga skifte öfvergått inalles 1568¿£ förmedlade mantal. Under åren 1850—1855 hafva ytterligare skiftats 355m mantal, så att vid denna tid tillsammans 1923}^| mantal undergått laga skifte, eller mera än två tredjedelar af länets hela ego-område. För de utflyttningar, som berörde skiften föranledt, hafva understöd af allmänna medel t. o. m. år 1854 blifvit beviljade med tillsammans 106 390 11:dr 22 sk. 5 rst. B:ko. Sällan har väl så stort mål vunnits med jemnförelsevis så liten summa.

Länets statsbidrag för jordbruk, bergverk och öf-rige å landet varande näringar, inberäknade kommunala utskylder, uppgå, enligt ofvanstående uppgift, till

560 444: 38. 4.

Då härtill lägges bevillning och utskylder för personer å landet, som ej

tillhöra viss näring ....—:_______7 264: 29. —

så utgör samtl. statsbidragen/mn landet 567 709: 19. 4.

Tillägges ytterligare statsbidragen för

de fem städerne .... 576 822; 40. 11.

så uppkommer B:ko R:dr 1144 532: 12. 3.

som utgör länets statsbidrags-summa.

Denna summa är på följande sätt, under olika be-skattnings-titlar för land och stad, fördelad:Städerne. Landet.

Summa. AJvlv/t U/(U U» / L<//£ vV/ • Jordeboks- och Hem- mantals-ränta 49 293: 30. 5. 49 293: 30. 5. Kr ono tionde 18 095: 34! 7.* 18 095: 34! 7! Afrad 3 647: 3. 1. 3 647: 3. 1. Mantalspenningår 4 982: 24. — 15 373: 20. 20 355: 44. Hammarskattjern — 90: — — 90: — — 4 982: 24. — 86 499: 40. 1. 91 482: 16. 1. Allmän bevillning. Efter l:a artikeln 3 432: 30. — 14 552: .— 17 984: 30. — » 2:a och 3:e art. 76 674: 1 9. 33 052: 34. 5. 109 726: 36. 2. Bränvinsbrännings-afgift 15 554: 8. — 76097: — — 91 651: 8. — 95 660: 39. 9.|123 701: 34. 5. 219 362: 26. 2. Rotering och Rustning ~TWl: 3. 10.104 576: 32. 1. 110 503: 35. n. Kyrkostatens aflöning... 37153: 30. 7. 62019: 22. 8. 99173: 5. 3 Städernes styrelse 217 453: 13. 11. — — 217 453: 13. n. Fattigförsörjning 82142: 3.. 9. 70275: 46. — 152 418: 1. 9. Skjuts 11 722: 36. 11. 6491: 32. — 18 214: 20. 4. Väghållning 2 313: 31. 8. 45 565: 23. — 47878: 6. 8. Åtskilliga onera och besvär 119 467: 1. 1. 68 578: 29. 1. 188045: 30. 2. 476 519: 25. 2. 357 507: 40. 10. 833 686: 18. Indirekta eller Con- sumtions-skatter. Stämpelpappers - afgift m. il. stämpel-medel — — 51 717: — — Summa R:dr i 196 249: 12. 3.

Utom dessa, af personer, egendom och näring, under olika namn och form utgående statsbidrag 1196 249:12. 3. har Staten att uppbära och till afsedda ändamål disponera:

Arrendemedel för hemman o. lägenheter: 3166:13. 7.

4 för hundrade i ränta å uppskattade kapital-värdet 859 482 R:dr af till boställen upplåtne hemman 34 379:---------

R:dr B:ko 1233 794: 25.10. Af denna summa finnes till lönestater samt till allmänna verk och inrättningar anordnade, till afsedda ändamål anvisade och direkte utgjorde:2: dr a hufvudtiteln. Justitiae-Departementet Penningar. Indelta räntor och Bpanmål. Tillsammans. 2132. 50. 2182. 4:de hufvudtiteln. Landtföjsv. - Departementet Rustning och Rotering Boställs-afkastning — 34 844. 34 844. 67 800. 19220. öde hufvudtiteln. Sjöförsvars-Departementet Rotering 5 458. 5 458. 42 700. 6de hufvudtiteln. Civil-Departementet Boställs-afkastning 20 368 11 289. 31 657. 6620. 7:de hufvudtiteln. Finans-Departementet 9 727. 9 099. 18 826. 8:de hufvudtiteln. Clerecie-staten Elementar-läroverken Folkskolorna Sundhets-Collegium, med Medicinal-staten Hospitaler och Lazaretter Fattigvården i allmänhet ... Kyrkors underhåll Kyrkostatens aflöniug Boställs-afkastning Extra utgifter 360. 12 723. 1781. 500. 50. 3 789. 4129. 664. 150. 4 760. 4149. 16 852. 664. 1781. 650. 152418. 4 760. 99173. 8 539. 50. 9:de hufvudtiteln. Pensions-staten Anordningar utom Stat. Andelar i böter, provisioner m. m — — 7 966. 12 761. | 539 070. Direkte utgjorde. Städernes styrelse 217 453: Skjuts, väghållning och åt- skilliga onera 254137. 471590.

R:dr B:ko 1010 6(50.Denna summa, dragen från ofvanstående 1 233 794, ger en behållning af 223134 R:dr eller ungefärligen den summa, som från länet till statens kassor kan anses årligen insändas. Då härtill lägges tullmedeU som år 1855 stego till 2958 316 R:dr B:ko, så blifver den till statens kassor ingående summan för samma år 3181450 R:dr.

Grundskatterna, hvaruti numera ej andra ränteper-sedlar ingå, än spanmål råg, J korn, l hafre) och smör, utgöras i Askims och Östra Hisings härader såsom i Westgöta-länen för öfrigt med förvandling efter markegång eller in natura, men i hela den öfriga delen af länet, utom Säfvedals härad, hvarest, med undantag af vissa indelta boställen, utskylderne beräknas efter en gång för alla bestämda markegångs-värden, hafva jord-brukarne den väsendtliga lindring, att sagde skatter utgå efter jordeboks-värde utan förvandling. Enligt den sid. 48 upptagne tabell, utvisande jordens kameral-natur samt de statsbidrag, som af landtegendomen lemnas, synes att, då bränvinsbrännings-afgift ej medtages i beräkningen, i medeltal bidrager till staten

ett mantal säteri (med rå och rör) med 92 R:dr B:ko,

n T) frälse n » 141 n n T) krono n n * 142 v n n skatte n T) » 157 y>

Bland de onera, som hvila på jordbruket, intager rustnings- och roterings-besväret första rummet. Soldat-roteringen är*) inom detta län fördelad på 1048|| och båtsmanshållet på 1472^ hemman. Då nu soldat-nummern utgör 904, men båtsmansrotarne, städernes vakanta 90 nummer oberäknade, endast 469, belöper sig i medeltal endast 1 hemman på en soldatnummer, men 3tt/u på en båtsmansrote.

*) Enligt Landshöfdinge-embetets femårs-berättelse 1851—1855.Försörjningen af de fattige bestrides fortfarande af församlingarne, dels genom de icke arbetsföras inrymmande i fattigstugor eller deras försändande från gård till gård, dels genom understöd åt sådane, som ega förmåga att sjelfva något bidraga till sin bergning. Inom hela länet finnas endast 8 socken- magaziner, tillkomna under de sednaste 14 åren. Fattigvården är i allmänhet mest tryckande i skärgårds- och kust-orterne, der den lösa befolkningen är talrikast.

Offentliga sjukvårds-inrättningar, bestämda för länet i allmänhet, äro:

l:o Läns-lazarettet och kurhuset i Uddevalla.

2:o Göteborgs hospital.

Förstnämnde inrättning mottager sjuke från hela länet, med undantag af Göteborgs stad. Under året 1855 vårdades derstädes 642 sjuke. Utgiften för samma år var omkring 8 500 R:dr B:ko. Det nya läns-sjukhu-set i Uddevalla blef år 1851 fullbordadt och är utmärkt väl ordnadt.

Vid Göteborgs hospital, hvars bestämmelse icke är uteslutande för detta län, vårdades år 1855 inalles 93 sinnessjuke, med en omkostnad af omkring 11500 R:dr B:ko.

Helsovården i länet bestrides af 4 provincial-läkare.

Länet eger en brandstods-inrättning till gemensam brandförsäkring af hus och lösegendom å landet, stad-fästad af Konungen den 13 Mars 1845 och grundad på en minimi-teckning af 200 000 R:dr. Vid brandstods-årets slut 1845 utgjorde försäkringarnes antal 3 463, men ansvarsbeloppet, som år 1850 var 8 835 260 R:dr, hade vid 1855 års slut nedgått till 8156 740 R:dr. Under åren 1851-1855 hade bolaget att ersätta 61 brandskador med ett sammanlaggdt belopp af 60 948 R:dr 15 sk. 6 rst.

Sparbanker, till nytta för det talrika arbetsfolk, som är anställdt vid fabriks-anläggningarne å Klippanoch Jonsered, äro inrättade af Grosshandlarne D. Car-negie och W. Gibson.

Städ c r*

Göteborg, rikets andra stad och länets hufvudstad, är belägen på södra stranden af Göta elf, ej långt från dess utlopp i Kattegatt. Dess*) latitud är 57° 42' 28",57 N., dess longitud 6° 5' 28",8 V. från Stockholms Observato-rium, hvarifrån den ligger i ungefär V.S.V. på ett af-stånd af 49 i mil.

Det nuvarande Göteborg anlades af Konung Gustaf 11 Adolph år 1618. Före Göteborgs anläggning var Gamla Lödöse Sveriges största handelsstad vid Ve-sterhafvet. Denna fordom mägtiga stad förföll i början af 14:de århundradet genom de hinder, som Danska regeringen lade i vägen för dess sjöfart. En ny stad, Göta-hamn, eller, såsom den sednare kallades, Nya Lödöse, anlades derefter vid Säfveå,] mil från det nuvarande Göteborg, af Carl Knutsson eller Sten Sture den äldre **). Nya Lödöse förstördes dock redan 1611 af en eldsvåda. Innan denna olycka träffade staden, hade Carl IX år 1607 anlaggt en ny stad midt emot Gamla Elfsborgs fästning på ön Hisingen. Denna stad kallades Göteborg och blef efter sin anläggning af mycken betydenhet ***). Eröfrad tillika med Elfsborgs fäste år 1612 af Christian IV, återställdes staden vid fredsslutet följande år, men fästet först 1619. Gustaf Adolph beslöt då att, på södra stranden af elfven och närmare dess utlopp,

*) Tyska kyrkans torn.

**) Sten Sture har åtminstone utfärdat dess privilegier 1473.

***) Serdeles genom de friheter, dess innevånare af Konung Carl erhållit till fiske på norska kusten. Bland den mängd utländningar, som nedsatte sig i den nya staden, var äfven den rike Holländaren Abraham Cabilou, som kort derefter blef stadens förste Borgmästare, Direktör öfver det derstädes inrättade myntet och General-Direktör öfver svenska fiskerierne.anlägga en ny stad, till hvilken innevånarne i Nya Lödöse och Göteborg inflyttade och erhöllo privilegier år 1621. Denna stad är det nuvarande Göteborg.

Den nya staden erhöll icke blott allt, hvad Nya Lödöse förut innehaft, utan också Säfvedals härad, Alingsås skog, Mölndals ström, samt fritt fiske i elfven och i skärgården. Göteborgs belägenhet såsom gränsort gjorde dess

befästande nödvändigt. Staden tillvexte, gynnad af fria författningar och en 30-årig fred med Danmark. Dess stigande välstånd sågs dock ogerna af Christian IV, och vid krigets utbrott 1644 seglade han om våren från Köpenhamn för att anfalla Göteborg. Efter fåfänga försök att dels med våld, dels genom hotelser bringa staden till öfvergång, måste Konungen, fruktande att sjelf blifva inspärrad af de Geers Holländska flotta, hvilken hvarje ögonblick väntades, upphäfva belägringen och i Maj samma år återsegla med Danska flottan till Köpenhamn. Afven ett försök följande våren och sommaren misslyckades.

Under de följande åren tilltog Göteborg i välstånd och gynnados mycket af de styrande, isynnerhet af Carl X. Ar 1669 undergick staden tvenne stora eldsvådor.

Under kriget 1675 försökte Danske Ståthållaren Gyldenlöwe, som med 6 000 man infallit från Norge, att beskjuta Göteborg, men misslyckades såväl då, som äf-ven i Juli 1677, emedan Carl XI från Skåne skyndade till undsättning. Äfven ett tredje försök misslyckades. Under Carl XILs krig hotades Göteborg med belägring af den tappre Danske Amiralen Tordensköld; men denne blef af de anlaggda batterierna, äfvensom af Elfsborgs och Svenska flottans kanoner, så emottagen, att han, efter fem timmars strid, måste, med förlust af fartyg och manskap, draga sig tillbaka. Ett ännu allvarligare försök 1719 omintetgjordes genom Kommendantens å Elfsborg Johan Liljes ihärdiga försvar.Stadens tilltagande efter detta krig hindrades för en tid genom en stor eldsvåda 1721, då Domkyrkan, Gymnasium och 213 hus uppbrunno. Men efter denna olycka och under det fredslugn, som under detta århundrade fortvarade, höjde sig åter Göteborg till välstånd. Förstäderna Haga och Masthugget räkna isynnerhet från denna tid sin uppkomst; flera allmänna stiftelser inrättades; flera företag, som i sina följder varit vigtiga, föreslogos och verkställdes. Ett lyckligt läge och tidens tänkesätt, så gynnande för inhemsk flit och handelsrörelse, befordrade Göteborgs tillvext.

Efter mer än 20 år, 1746, inträffade åter en eldsvåda, som ödeläde Tyska kyrkan, flera allmänna och 196 enskilta hus. 1758 träffade en dylik olyckshändelse en del af samma trakt, men dämpades innan den kom till kyrkan. Efter att öfver J århundrade varit fredad för betydliga eldsvådor, hemsöktes Göteborg der-med åren 1792, 93 och 94, hvarvid en mängd af hus förstördes. Oaktadt dessa förnyade olyckshändelser, var dock sednare hälften af 18:de århundradet Göteborgs blomstrings-period. Dess handelsrörelse utvidgades genom Ostindiska sjöfarten, det rika sillfisket i Bohuslänska skärgården, och var, serdeles under åren 1780—90, utmärkt liflig. Ar 1789 hotades Göteborg för sista gången af fiendtligheter, då en Dansk corps, 9 500 man, under Prins Carl af Hessen, tågade mot staden. Afven denna fara, så mycket större under befästningarnes dåvarande förfallna tillstånd, gick lyckligen förbi, då Gustaf III förmådde engelske Ministern Elliot att hota med en bombardering af Köpenhamn.

Göteborgs öden såsom handelsstad i början af 19:de århundradet voro omvexlande, och dess handel hade i visst fall ombytt natur. Sillfångsten upphörde och ostindiska handeln, förut så riktande, afstannade. Men samma politiska system, som utestängde engelska flaggan från de flesta fastlandets hamnar, gjorde Göteborg till en nederlagsplats för kolonial-varorna, och öf-verflyttade till denna stad icke blott hela den transito-handel, hvaraf Köpenhamn förut varit i besittning, utan äfven en stor del af de öfrige Nordsjö- och Ostersjö-städerne. Handeln var isynnerhet liflig åren 1809—10. Göteborgs handelsrörelse var då nästan dubbelt större än förut och kronans inkomst af tullarne var i förhållande dertill. Efter freden 1812 började handeln minskas, men liar under de sednare tioåratalen varit i ständigt tilltagande.

Egentliga stadens läge är ganska vackert, men lågt och osundt. Staden omgifves till hälften af sin omkrets af vallgrafvar, qvarlefvor från den forna befästningen. Utmed elfven ligga trenne berg: Qvarnberget samt Stora och Lilla Otterliällen. I öster och sydost om staden utbreder sig en bördig slätt, förskönad af vackra trädgårdar, alléer, byggnader m. m. Ät denna sida är äfven exercisplatsen samt rätt i öster skansen Lejonet, det forna Gullberg. I söder är förstaden östra och vestra Haga och på en af skilj d bergshöjd skansen Kronan. I vester tillgränsar förstaden Masthugget, pittoreskt belägen längs elfvens södra strand.

Från Göta elf erbjuder staden en sällspord anblick. Längstbort i fonden visar sig skansen Lejonet, på begge sidor derom tvenne kyrktorn, Domkyrkans och Tyska kyrkans, och nedanför utbreder sig den vackra elfstaden. Från stadens östra del, från en af de der belägne holmarne, eller från den östligaste bron, har man en utsigt, hvars like

sällan ses. Hvimmel af fartyg och båtar, hamngatorna med jemnhöga prydliga byggnader på ömse sidor om kanalerna, broar, kajer och alléer, till höger det lifliga torget med rådhuset och Tyska kyrkan, i fonden Göta elf; allt erbjuder en på samma gång liflig och intagande anblick. Från åtskilliga punkter utom staden har man en vacker och vidsträckt utsigt öfver elfven, hamnen, sjelfva staden och den kringliggande nejden, t. ex. från Ramberget på önHisingen, från höjderna vid Örgryte kyrka, från Stig-bergs-åsen samt från skansarne Kronan och Lejonet.

Göteborg är, utan all jemförelse, den bäst byggda stad i Sverige. Ursprungligen anlaggd af inflyttade holländare, har den, oaktadt flera gånger nästan totalt ödelaggd af eldsvådor och ånyo uppbyggd af svenskar, bibehållit ett slags nederländskt utseende. Staden ge-nomskäres af kanaler, hvilka i betydlig mån försköna dess utseende och befrämja den inre varuforslingen. En sådan, den s. k. Stora Hamnen, är med en sluss ledd från Mölndals-ån och genomskär staden från öster till vester, tills den vid stora Bommen utgår i Göta elf; den är 72 alnar bred och så djup, att temligen stora fartyg kunna insegla. Tvenne mindre kanaler af 22 £ alnars bredd genomskära staden i norr och söder, den s. k. Ostra Hamnen, som utgår vid lilla Bommen i elf-ven och parallelt dermed Vestra Hamnen. Ofver dessa kanaler leda 3 större och 14 mindre broar, alla af sten och benämnda efter de gator, till hvilka de höra, med undantag af de större, Kämpebryggan, Tyska och Lejon-bryggorna, hvilka gå öfver Stora Hamnen. Nya kajer anläggas å ömse sidor om dessa kanaler med huggen sten. En ny kanal är genom uppdikning af vallgraf-varne anlaggd, genom hvilken båtar kunna gå direkte från Göta elf till nya torget.

Gatorna, som numera äro omlaggda med tuktad sten, äro breda, ljusa, raka samt till en stor del försedda med trottoirer på sidorna. De skära hvarandra i räta vinklar och fördelas i Långgator och Tvärgator. Bland de öppna platserna eller torgen äro följande de förnämsta: Gustaf Adolphs Torg, ungefär midt i staden, utgör en rätvinklig fyrkant, som på tvenne sidor stöter intill kanalerna. Namnet efter den år 1854 der uppresta bildstod af Gustaf II Adolph. Nya eller Kicngstorget, i närheten af Gamleport; Lilla Torget vid stora hamnkanalen, samt Drottningtorget vid slutet af stora Hamngatan. Alla gatorna och torgen inom vallarne äro upp-lysta under den mörka årstiden medelst gas, hvilken belysning, kontraherad 1845 med ett utländskt bolag, år 1850 till en del öfvertagits af stadens innevånare, för hvilket ändamål ett nytt aktiebolag bildats.

Bland allmänna byggnader må nämnas: Domkyrkan, vid vestra hamnen mellan Kungsgatan och Kyrkogatan, är till det yttre rätt vacker, inredningen värdig och dyrbar. Den är uppbyggd på grunden efter den år 1802 genom eldsvåda förstörda domkyrkan, af holländsk klink, på fot af granit, med tvenne flyglar rundt clior, och håller i längden 87 alnar samt i bredden 34 alnar. På kyrkan är ett af tvenne afdelningar bestående torn, med kupigt tak. Kyrkan invigdes den 21 Maj 1815. Christines- eller Tyska kyrkan, vid norra stora Hamngatan, är uppförd i götisk stil åren 1634 -1648. Tornet är uppbyggdt af Flensburger-sten år 1781. Bakom altaret är Fältmarskalken Rutger v. Aschebergs grafehor med torn och hvälfd graf. Engelska kyrkan, i vestra ändan af staden, uppbyggd åren 1855 1858 i götisk stil, med fönster och portik af fint huggen sandsten, samt dyrbara glasmålningar i choret. Nya kyrkan i Haga, i en-gelsk-götisk kyrkostil, 156 fot lång, 55 fot bred och 52 fot hög, är under arbete sedan 1856. Mosaiska kyrkan, belägen vid Vallgatan, midt emot trädgårds-föreningen, är uppförd i en högst smakfull byggnadsstil. Lands-höfdinge-residenset, vid Stora Bommen, tros vara byggdt af Riks-Rådet Lennart Torstensson, köptes efter hans död af Carl X Gustaf, som här afled 1660, är nu på-byggdt och repareradt. Rådhuset, beläget vid hörnet af stora Torget och norra stora Hamngatan, är uppfördt 1690 efter Nic. Tessins ritning. Nya Börsen, vid östra hörnet af stora Torget, med sjelfva facaden åt östra Hamngatan, är en stor praktfull byggnad, innehållande ändamålsenlig börslokal, ståtlig festivitets-våning m. m., fullbordad 1849. Högvakten, bredvid börsen; Kommen-dantliuset, äfvenledes vid stora torget; Artilleri-kasernen med sina prydliga förrådshus, och utanför staden, i dens. k. Kungsparken, Nya Theatern, påbörjad 1856, fulländad detta år.

Göteborgs närmaste omgifningar förete en i allmänhet behaglig och omvexlande natur. Ät östra och sydöstra sidan är en täck och vänlig nejd, höljd af en yppig vegetation och förskönad af konsten. Visserligen höja sig här och der kala bergtoppar, men sluttnin-garne och foten äro merändels klädda med lummig löf-skog och rundt omkring ligga strödda täcka villor, lusthus, trädgårdar och andra anläggningar, förlänande åt trakten ett särdeles intagande utseende. Behagligast är trakten omkring Gamle staden, äfvensom omkring Orgryte kyrka och

Mölndals-ån. Mera bergig och vild är trakten i vester utefter elfven till saltsjön; den vackra floden, klippornas pittoreska mångformighet samt slutligen hafvet, gifva dock åt nejden en storartad karakter, som ej förfelar att göra intryck. Äfven på flodens norra sida, på Hisingen, finnas flerstädes vackra nejder*

Förstäderne bestå till större delen af nätta trähus, utvisande välmåga och trefnad. Straxt invid staden ligga Östra, Vestra, Nya Haga och Masthugget. Längre vesterut Majorna med Carl Johans kyrka; Klippan, byggd af f. d. Ostindiska kompaniet, nu porterbryggeri och sockerbruk. Bortom Röda sten, omkring i mil från staden, är Nya Varfvet, hvarest Göteborgs eskader af skärgårdsflottan har sin station, utgörande liksom en liten stad för sig. Belägen i en vacker dal, erbjuda de särskildta etablissementerne, chefshuset, kasernen, grottan (en täck villa, underhållen af Officers-corpsen), be-grafningsplatsen m. fl., en särdeles vacker anblick.

Göteborg består af följande hufvuddelar: 1. den egentliga staden; 2. förstäderne Masthugget, Östra, Vestra och Nya Haga, Stampen, Majorna, Klippan och Gamla Varfvet, samt 3. Kongl. Flottans station Nya Varfvet. Genom kanalerne indelas sjelfva staden i fem qvarter, hvaraf första, andra och tredje ligga i södra, men fjerde och femte i norra delen; räkningen börjaroch slutar i vester, så att första och femte qvarteren ligga åt sjösidan. En annan indelning i rotar är gjord efter gatorna och går från söder till norr. Staden, med förstäderne Masthugget, Östra, Yestra och Nya Haga, har 1478 hus och tomter, uppskattade till 9 606 307 R:dr. Stadsjorden 19 hemmantal, bestående af 2 644 tunnland, hvaraf 1982 äro åker, äng, tomter och trädgårdar, 551 betesmark och 111 impedimenter, är uppskattad till 132 975 R:dr. Verk och inrättningar, till ett antal af 120, äro uppskattade till 251753. Stadens hela uppskattnings-värde 9 991 035 R;dr.

I kyrkligt afseende indelas staden i fem församlingar: Gustavi Domkyrko-, Christinen-, Garnizons-, Stadens Fattighus- samt ÄVono-iZbspzWs-församlingarne, hvilken sednare dock sedan år 1830 räknas till lands-byggden, ehuru den lyder under Domkyrko-församlin-gen. Carl Johans församling med Majorna är år 1830 förenad med Orgryte församling; men då den egentligen utgör en förstad af Göteborg, är den under denna stads polisstyrelses dom värj o. Såväl stiftets biskop som länets höfding residera i Göteborg. Stadens folkmängd har, enligt Tabellverket, varit:

Årlig tillvext

o i procent.

Ar 1795 med Carl Johans- och Hospitals-församlingarne .... 15 017.

» 1820 .... 23 801. 1,67.

* 1825 .... 26 702. 2,42.

Göteborg *) Carl Johans-och Hospit.-församl. Tillsammans. Årlig tillvext i proc. År 1835 21 788. 5 882. 27 670. 0,36. n 1840 21021. 6 419. 27440. — » 1845 23 383. 6 877. 30 260. 0,93. » 1850 25 636. 7 985. 33 621. 2,22. » 1855 29 164. 8 379. 37 543. 2,20.

*) I denna folk mängd s-beräkning för Göteborg ingå Nya Yarfs ocli och Ny-Elfsborgs slottsförsamlmgar, exempelvis år 1855 den förra med 477 och den sednare med 154 innevånare.Dödligheten är i allmänhet större än nativiteten och de årligen ingångne äktenskapens antal är i förhållande till folkmängden föga betydligt. Följande uppgift visar medeltalet födde, vigde och döde under

Födde. Döde, Ingångne äktenskap. åren 1816—1840 » 1841—1845 » 1846-1850 > 1851-1855 634,3 517,8 654,6 844,2 hvaraf oäkta 172,7 n 118,8 » 174,8 » 172,8 707,4 463,8 776.2 943.2 154 139,6 177,2 235

Af dessa uppgifter synes att folkmängdens tillväxt härrör nästan uteslutande genom inflyttningar, hvilka uppgingo under åren 1841—45 till 418,4, under åren 1851—55 till 804,6, allt i årligt medeltal räknadt.

De 29164 personer, som folkmängden utgjorde år 1855, voro i 4 874 hushåll på följande sätt fördelade:

Lärostaten, män, qvinnor och barn .... 932.

Civil-staten .... 792.

Militiee-staten .... 1049.

Handlande och näringsidkare af alla klasser .... 5 263.

Sjöfart-idkande .... 955.

Atskillige stadsboer, hvaribland ur tjenst gångne

personer, enkor med nedlaggd rörelse m. m. ... 16 397.

Tjenstefolk .... 1 377.

Underhållne fattige .... 1772.

Fångar .... 254.

Utländingar .... 79.

Fosterbarn .... 284.

Summa 29 164.

Den store Gustaf Adolphs afsigt att af Göteborg göra en stor och betydande handelsstad har, på sätt här nedan närmare visas, på ett storartadt sätt gått i fullbordan. Förmånligt läge, drift och företagsamhet, förenade med kapital-styrka, hafva gemensamt med kloka och väl handhafda författningar dertill bidragit, och är Göteborg för närvarande Sveriges första handolsplats.Man känner icke, i hvad tillstånd handeln i Göteborg var före 1660; men följande året utgingo derifrån 72 fartyg (hvaraf 32 voro stadens egna) af 3 010 läster, och utskeppades 22 354 Sk&. jern. Tio år derefter hade handeln så tilltagit, att staden 1671 egde 48 fartyg af 3 789 lästers drägt, samt att 32 711 Sk& jern utskeppades; utgående fartygens antal utgjorde detta år 119, men steg efter freden 1697 till 228*).

Då stångjern och bräder, de sistnämnde af det slag, som benämnes plankor och battens, utgöra Göteborgs förnämsta utförsel-artiklar, kan handelns tillvext

inhemtas genom följande uppgifter om denna utförsel:

Åren 1701—1720 utfördes i medeltal Siångjern Skit. Bräder tolfter. 58 798 13 031 » 1721-1740 72 403 18 704 „ 1741—1760 83 000 26 613 » 1761—1780 88 030 26162 » 1781—1800 103 395 28 619 » 1801-1820 92726 36 804 » 1821—1840 134173 77 072 » 1841—1850 159 469 158038 ». 1851-1854 199 873 240 769 Ar 1855 183 412 232 694 n 1856 225 943 259 550 » 1857 199 387 312 425

Af andra slags jern tillverkningar och trävaror utfördes:

1801—20 i medeltal 1821—40 i medeltal 1841 — 50 i medeltal 1851—54 i medeltal 1855 1856 Spik Sk®. 996 1968 2 400 3 493 2 648 3 340 Stål v 2 995 4 254 12 700 11255 8 282 9 578 Bjelkar och Sparrar st. 17 813 14 505 32 082 20224 11334 10 731 Spiror och Massträn st. 2 662 4 394 5 096 4 095 2 580 3 888 Tjära t:r — 1257 1 731 1400 1480 1283

*) Allmän Statistik af C. E. Ljungberg. II. delen.

Bland utförsel-varor har på sednare åren spanmål, synnerligast hafre, börjat intaga ett utmärkt rum. I medeltal utfördes spanmål åren 1831—1840 endast 10 403 tunnor och 1841—1850 42 731 tunnor, men sedermera har spanmåls-skeppningen uppgått till följande belopp:

Hvete Råg Korn Hafre Arter, Bönor och Vicker ... 1851—53 i medeltal 1854 1855 1856 1857 T:r 120 38 22067 566 T:r 8 606 47 645 4 399 108 890 924 T:r 14 211 135 032 7111 202062 2 440 T:r 4 222 58 880 11065 105129 1006 T:r 501 3 450 10129 89126 3 678 Summa 22 791 170474 360 856|180 302 106 884

Från Göteborg utfördes dessutom till utrikes ort:

1831—40 imedelta] 1841—50 i medeltal 1851—54 i medeltal 1855 1856 Bomull .. u. ___ 1 267 189 Alun Sk U. 1157 1427 753 384 576 Ben, oarbetadt n 2 714 818 328 275 150 Linfrö T:r 6 445 4 206 236 4 430 Oljekakor sm

1714 3 684 5128 7 659 4 840 Brunsten T) 2803 1403 284 169 25 Socker, raffin U. 210 813 74172 — 64188 Färgmossa hU. 27 840 5 505 — 2 860 2928 Tryck- o. Konceptpappe r U. — 30 435 35 268 125 719 91544 Grått Förhydnings- » 7) — 4 200 6113 94 440 18 Kardus-o. Omslags- » V — — 17124 142 867 28 408 alnar « % ?E Segelduk — 23 479 12212 16958 12228 Mur- och Taksten .. st. 476 386 459 040 360 672 316 553 74 095

Under de Ostindiska kompaniernas tid drefs en betydande export af Ostindiska varor, uppgående exempelvis till ett värde, år 1732 af 62 796, 1782 af 2 064 602 och 1800 af 106 744 B: dr Specie. En annan exportartikel, som numera upphört, var sill, hvaraf utfördesår 1735: 402 tunnor, 1790: 195 402, och 1800 : 25 342 tunnor T).

Huru Göteborgs importhandel tilltagit, hvad de hufvudsakligaste artiklarne angå, visar sig genom nedanstående uppgifter:

1831—40 i medeltal 1841—50 i medeltal 1851—54 i medeltal 1855 j 1856 Bomull ffi 517 070 3 241421 7 341 491 8 629 494 12 555 472 Bomullsgarn Yl 716 742 1 320 334 1147 382 3 458 868 2854139 Ull Y) 572181 603 628 428938 483 986 488195 Socker, rått n 4 410 545 8 802 832 13058 011 17 023 867 15 747 594 Tobaksblad och stjelk Y) 1292 066 1 544 170 1878143 1 635 410 1589167 Kaffe Yl 1048 124 2 311332 3 521723 3 673184 4 377 256 i Salt t:r 54 869 70221 84 275 110180 98 662 Gryn1 2 3) u. — — — — 9 638 828 Saltad sill ji 49 397 60565 61361 74 317 70 088 Vin k:r 53 769 85119 132104 148191 29 945 Arrak, cognac, genievre o. rum » 40197 81620 131093 178194 356 570 Bomulls- o. ylle-väfnader u. 227 640 297 496 856084 1088108 Oberedda hudar och skinn V 390 783 1 369 813 1 397 602 2078 415 2003 259 Stenkol t:r 1847—50 166433 272 883 402 788 532 8973) Guano (till ett värde af 1 mill. B:drBgs)... säckar 59 311

Egentlig transito-rörelse har härstädes fortfarande varit ganska inskränkt och Göteborgs nederlags-inrätt-

1) Allmän statistik af C. E. Ljungberg. II. delen.

2) Importen af gryn utaf andra slag än spanmål hade, sedan sådana gryn från den 26 Sept. 1855 till 1856 års slut fått tullfritt införas, ökats för hela riket från 2 084 528 % år 1855 till 16 388 744 U år 1856.

3) Importen af stenkol för hela riket, som år 1836 utgjorde 113 897, steg 1856 till 1 453 203 tunnor.ning är derföre ännu att betrakta föga annorlunda än som en credit-upplagsanstalt. Göteborg står i detta fall efter Stockholm, då exempelvis sammanräknade tullvärdet af de på nederlag och credit-upplag importerade varor var år 1854 i Stockholm 2 546 899 och i Göteborg 1932 820 R:dr B:ko; år 1856 i Stockholm 2292 756 och i Göteborg 1980183.

Det mest talande bevis på betydenheten af Göteborgs handelsrörelse och dess betydliga tillväxt lemna dock nedanstående uppgifter å tulluppbördens belopp, som, då af gifter till handels- och sjöfarts-f onden, lots-penningar samt fyr- och båkmedel afräknas, utgjorde:

Införsel- tull Utförsel- tull Summa År 1825 610 242 ren 1835—40 i medeltal —. — 968 300 Ar 1845 1 280 606 17 439 1 298 046 n 1850 1 656 969 20 303 1 677 272 7) 1852 1 857 379 20 050 1 877 429 n 1854 2 321 066 23 400 2 344466 n 1855 2 876 174 22 507 2 898 681 7) 1856 3 184 746 14 109 3198 855*) n 1857 2 450912 16120 2 467 032

Denna tulluppbörds-tillväxt är så mycket mera bevisande för handelsrörelsens förkofran, då, de sednare åren, åtskilliga tullafgifter blifvit betydligt nedsatta, andra helt och hållet borttagna, såsom för bomull och stenkol.

Ett annat bevis på stadens stigande handelsrörelse är dess starkt tilltagande vexel-omsättning med utlandet, hvilken uppgått: 7

År 1843 till .... 5 785 730 R:dr B:ko.

» 1347 , 8 632 541.

* 1850 „ 10 326 618

» 1853 » 12 535 441

7 Tillägges afgiften till handels- och sjöfarts-fonden m. m., blifver denna uppbörd för år 1856 3 594 055 R:dr,År 1854 till .... 14 388 870 R:dr B:ko.

i» 1855 » 17 967 027

» 1856 x ....r. 23 556 071

» 1857 » .... 28 869 672 x

Utom de redan sid. 65 lemnade uppgifter om Göteborgs sjöfart, må följande i samma hänseende anföras: Från Göteborg afgingo till utrikes ort: år 1701: 157 fartyg; år 1725: 234; år 1750: 301; år 1755: 465; år 1800: 413; år 1850: 1099, och år 1856: 1 554, om 99 046 läster.

Från utrikes orter ankomna. Från inrikes orter ankommo förpassade fartyg. 1825: 578 af 34 228 läster 1822- -25 i medeltal 350. 1836: C06 jj 41962 „ 1831- -35 » 508. 1846: 1040 n 70 498 » 1841- -45 » 570. 1850: 1 053 n 68 844 » 1846- -50 636. 1853: 1301 n 84 536 » 1853 . 684 af 7 364 läster 1854: 1329 n 79 605 » 1854 . 676 « 7 071 a 1855: 1418 n 91305 » 1855 . 634 n7 405 » 1856: 1 691 n 102 818 » 1856 . 828 « 9 355 « Af förpassning sfria fartyg: ankommo till Göteborg. afgingo till inrikes ort. 1850: 1724 af 37 811 läster 71 1 278 af 33 063 läster 1852: 2 020 n 45 451 „ n 1 594 » 42 388 » 1854: 2 010 v 43 756 » 71 1320 » 37 878 » 1855: 2 673 9 66 319 » 71 1 567 » 52 758 » 1857: 2 662 n 63 206 » 71 1542 x 50 732 x

Hvad sjöfarten mellan Göteborg och utländska hamnar angår, så visar nedanstående sammanställning för olika år, hvilken betydlig utsträckning densamma vunnit:År 1836. 1 År 1850. År 1855. Vid Göteborgs Tull- > > Lästetal kammare inklarerades från utrikes ort: & E* Lästetal E. Lästetal 3 E. Svenska fartyg 195 12 784 482 27 660 621 32 185 Norska » (utom poståugf.) 306 19134 412 28 372 483 26 025 Engelska » « 44 3 665 96 8103 191 21812 Amerikanska« » 36 5 799 3 707 13 4 527 Danska » » 21 458 15 578 50 2 636 Hannoveranska « 4 122 7 261 12 638 Ryska » » — — 3 269 — — Finska « » — — 3 294 — — Franska » » — s 11 693 — — Belgiska » « — — 3 174 — — Nederländska« » — — 6 475 27 1624 Mecklenburgiska » — — 5 274 4 413 Hanseatiska » « — —, 4 576 4 339 Preussiska « » — — 1 225 9 610 Spanska « » — — 1 90 1 123 Portugisiska « » — 1 93 1 42 Oldenburgiska« » — — — 2 331 Summa 606 41 962 1053 68 844 l 418|91 305

Stadens egna liandelsflotta utgjorde:

Ar 1800 — 168 fartyg af 10 969 läster. 55 1810 — 197 i? „ 13 006 55 n 1815 — 222 55 „ 16 451 55 Y) 1825 — 87 55 „ 7 527 55 55 1835 — 70 „ 6148 55 55 1845 — 102 55 „ 10 210 55 95 1850 — 160 55 „ 17 420 55 5? 1855 — 149 55 „ 20 033 55 55 1856 — 143 55 „ 20 091 55 ?5 1857 — 143 n „ 20 545 55

Direkta ångbåtslinier sambinda Göteborg med Lübeck, Köpenhamn, Hull och Kristiania, samt bland inrikes orter med Stockholm, Malmö, Carlstad, Jönköping och Norrköping m. fl. mellanliggande orter. Förbindelsen med utrikes orter underhölls år 1855 af 27 olika ångfartyg af tillsammans 2 325 lästers drägtighet.Antalet af gross- och minuthandlande i Göteborg

har utgjort:

Åren 1836—45 i medeltal................... 447.

» 1850 » 562.

» 1855 n 573.

n 1856 n 587.

och voro hos dessa, sistnämnde år, anställde 389 be-tjenter.

Göteborg är emedlertid icke handelstad allenast; i sednare tiden har äfven en ganska liflig fabriksverksamhet derstädes utvecklat sig. Med hjelp af den kapitalstyrka handeln skapat, hafva industri-anläggningar der uppvuxit, som i sitt slag äro bland de mest storartade i riket *). Enligt officiella uppgifter var antalet af de å Göteborgs område anlagda fabriker, antalet af dervid anställde arbetare samt tillverkningsvärdet för åren 1850 och 1855

följande:

Mekaniska bomullsspinnerier ..

Mekaniska verkstäder ....^

Tobaksfabriker Bomulls-, Linne- och Ylleväfn ad sfabriker Åtskillige fabriker ..

Summa

Men för att lemna ett fullständigt begrepp om vidden af Göteborgs fabriksrörelse, måste äfven alla de

1850. 1855. Fabri- Arbe- Tillverk- Fabri- Arbe- Tillverk- ker. tare. ningsvärde. ker. tare. ningsvärde. Mekaniska bomullsspinnerier i 519 835,024 2 407 1,107,364 Mekaniska verkstäder i 226 120,000 2 338 277,200 Tobaksfabriker 24 268 225,853 20 485 479,888 Bomulls-, Linne- och Ylleväfn ad sfabriker 8 346 90,005 9 441 174,297 Åtskillige fabriker ... 75 361 227,762 76 623 476,838 Summa 1Ü9 1730 1,498,644 109 2294 2,515,587

*) Exempelvis: Bolaget Carnegies fy Comp, och Rosendahls aktiebolags sockerbruk med ett tillverkningsvärde år 1856 af 3 700 000 Rdr; Rosenlunds bomullsspinneri med ett tillverkningsvärde af 1 100 000 Rdr; Carnegie fy Comp. porterbryggeri med ett tillverkningsvärde af 398 368 Rdr; Keillers mekaniska verkstad 355 570 samt Gibson fy Söners segel-dukstillverkning 180 000 Rdr, allt banko.fabriker inbegripas, som, ehuru icke belägne på stadens grund, dock äro anlagde i stadens närhet inom Göteborgs fögderi, helst de flesta af deras idkare tillhöra Göteborgs samhälle. Enligt Landshöfdinge-embetets sednaste femårs berättelse, var antalet af de, såväl i Göteborg, som inom Göteborgs fögderi anlaggde fabriker, deras tillverkningsvärde och arbetare för olika år följande:

Antal fabri- ker. Arbe- tare. Tillverk- ningsvärde. Åren 1832—36 i medeltal 95 1,284 1,406,297 » 1846 » 116 2,754 3,337,258 » 1850 n 143 3,408 5,720,614 « 1855 » 167 4,938 8,942,891

Göteborg är således nu Sveriges förste fabriksstad, då i de derom täflande städerna, Stockholm och Norrköping, fabrikernes produktionsvärde, år 1855, ej kan uppskattas högre än för den förra till 6,000,000 samt för dan senare till 7,000,000 Rdr.

De egentliga handtverksyrkena synas, hvad utsträckningen af deras verksamhet angår, icke hafva förkofrat sig i samma mån som handel och fabriker. Enligt officiella uppgifter, har antalet af stadens handtverkare, jem-te deras arbetsbiträden utgjort:

Mästa- Gesäl- Lärlin- re. ler. gar. År 1850 i medeltal 272 507 542 » 1855 „ 283 287 477 n 1856 A 287 349 404

Jemlikt upprättade taxeringssammandrag, har beloppet af den kronobevillning, som utgått af handel, fabriker, handtverksrörelse i Göteborg utgjort för:

År 1851 .... Edr 56 760.

1852 .... „ 61991.

1853 .... „ 4 213.

1854 .... „ 72 561.År 1855, efter det afgiften nedsatts

till hälften .... K:dr 40 886.

» 1856 .... » 45106*).

Stadens utskylder äro, enligt sednaste femårs-berät-telse beräknade till 519 944 R:dr 9 sk. 10 rst., på följande sätt fördelade:

Bevillning efter lcsta Artikeln .. 2 730; 6. — v n 2:dra n 70 016: 15. 10. n r> 3:dje n 111: 47. — Bränvinsbrännings-afgift 4 £04: 40. — Mantalspenningar 3 976: 12. — Båtsmans-vakans-afgift 5 260: 9. 1. Stadens styrelse 211033: 11. 3. Kyrkostatens underhåll 34 457: 38. 7. Fattigförsörjning 75 793: 38. 5. Skjuts- och väghållning 13 013: 22. — Bränvins-utskänknings-af^ift 31001: 4. — Åtskillige utskylder 68 375: 9. 10.

Stadens inkomster i tolag**), af handel och sjöfart, af dess jord och lägenheter ra. m. utgjorde:

År 1846 ....r 150 922 K:dr.

» 1853 .... 232 042 »

» 1855 .... 374 688 »

hvaremot dess utgifter bestego sig till:

År 1846 .... 212 944 E:dr.

» 1853 .... 175 143 »

och år 1855 .... 270 824 R:dr Eko.

Behållningen ingår till stadskassan, att användas till för staden allmänt nyttiga ändamål. Detta årliga öfverskott oaktadt, sker årlig uttaxering å hus och gård, näring och rörelse, belöpande sig år 1855 till 26 952

*) Af handlande 37 645, af fabrikanter 4 373 och af handtverkare 3 088 R:dr.

**) Göteborgs stad, enligt Kongl. brefvet af den 18 December 1857, tillerkända tolagsersättning utgör 303 000 R:dr R:mt, beräknadt efter en tulluppbörd för staden af 3 570 700 R:dr.R:dr; hvarförutan af stadens innevånare uttaxeras årliga afgifter till fattigvård, skolor, vattenledning m. m., hvilka sednare uttaxerade medel utgjorde samma år 47 000 R:dr.

Stadens magistrat består af en Justitiae-Borgmä-stare, en Handels- och Politiae-Borgmästare samt 11 Rådmän, hvaraf 6 lagfarne.

Bland Göteborgs allmänna inrättningar må endast här omnämnas: ett vetenskaps- och vitterhets-samfund, en konstförening, ett naturhistoriskt museum, ett sjö-manna-sällskap, en sjöassurans-förening, en brandstods-förening samt en privatbank. Denna sednare, som med ett tecknadt kapital af 200 000 R:dr trädde i verksamhet den 2 Februari 1848, har bedrifvit både lånerörelse mot hypothek af reverser, vexlar, publike papper m. m. samt vanlig giro- och kreditiv-rörelse. Sammanräknade omsättningar af bankens serskilda räkningar utgjorde, utom vinstutdelningen:

År 1848 .... 18 009 783 R:dr.

» 1850 .... 26 820 215 »

» 1855 .... 47 537 284 »

Den år 1820 inrättade sparbanken — den äldste i

riket - - hade, år 1847, 5 043 delegare, med en kapitalbehållning af 464 771 R:dr. Åtta år derefter (1855) hade delegarnes antal stigit till 7139 och det insatta kapitalet till 910 944 R:dr.

Staden har Kommendant samt en garnizon, bestående af Kongl. Göta Artilleri-Regemente jemte en af-delning af Kronprinsens Husar-Regemente; dessutom är en del af skärgårdsflottan här stationerad.

Af offentliga läroverk och andra stiftelser för undervisning i allmänhet finnas inom Göteborg:

Göteborgs högre elementar-läroverk *), hvarvid

år 1855 lärarnes antal var .... 22.

» lärjungarnes .... 275.

*) Nya staten för 1858 upptager vid detta läroverk 1 Rektor, 7 Lektorer och 10 Adjunkter; årliga anslaget till 41 000 R:dr R:mt.Utom anslagen kronospanmål (1090 tunnor), två prebende-pastorater åt theologise lektorerne och ett pre-bende-hemman åt hvardera af öfrige lektorerne, äro till läroverkets nytta betydliga fonder att tillgå, hufvudsak-ligast medelst de så kallade Hvitfeldtska stipendii-god-sen, tillsammans 141förmedlade hemman.

lie,al-gymnasium med 12 lärare och 70 lärjungar.

Folkskole-seminarium med 3 lärare och 43 lärjungar.

Domkyrko-, Christince- och Garnizons-församlingarnes folkskolor med tillsammans 7 lärare, 3 lärarinnor och 586 lärjungar.

Dessutom finnas 9 mindre barn- och fattigskolor.

Läroanstalter med af seende å serskilda praktiska yrken äro:

Chalmerska slöjdskolan, hvarvid år 1855, jemte föreståndaren, 6 lärare och 1 verkmästare varit anställde. Antalet af elever, som begagnat undervisningen vid skolan samma år, uppgick till 84. Sedan skolans stiftelse hafva 786 elever blifvit der intagne.

Navigationsskolan med 2 lärare samt 46 elever.

Militärskolan för bildande af Infanteri- och Kavalleri-Officerare med 3 lärare.

Slöjdföreningens skola hade år 1855 4 lärare och 127 elever.

Dessutom finnas 1 Sjömannasällskapets tackelskola, 1 hande Is-institut samt 1 handtverks-skola.

Bland sjukvår ds-anstalter inom staden intager det allmänna ocli Sahlgrenska sjukhuset första rummet; det öppnades till begagnande år 1855. Sjukvården besörjes på 3 afdelningar, en medicinsk, en kirurgisk och en barnbörds-afdelning. Utom 16 sjuksalar med 10 till 12 sängar i h varje sal samt 9 rum på barnbörds-afdelningen, äro 12 serskildta sjukrum inrättade för betalande patienter. Samma år vårdades tillsammans 1092 sjuka. — Ytterligare finnas stadens sjuk- och kurhus, garni-zonssjukliuset och fattigförsörjning s-inrättning ens sjukhus.Till fattiges hjelp och vård och andra behöfvandes understöd, finnas icke mindre än 23 serskildta välgören-hets-stiftelser, dels under form af fattighus, barnhus m. m., dels af donations-fonder för visst afsedt ändamål.

Uddevalla, belägen nära utloppet i By fjorden af den å, som efter staden har sitt namn, ligger 8 mil från Göteborg samt 3 mil från Wenersborg. Staden eger ett af naturen i många afseenden gynnadt läge uti en af betydliga berghöjder omgifven vacker dal. I äldre tider benämndes stället Odenswold, Oddevohld och Ods-vold, hvilka namn framkalla den förmodan, att någon större offerplats funnits här under hednatiden, och att platsen redan i äldsta tider varit bebyggd och befolkad. Okändt är, när staden först anlades, eller förseddes med sina första friheter. Den äldsta fornhandling, som rörer Uddevalla, torde vara Konung Johan ILs stadfästelse-bref på dess privilegier, dateradt Bohuus 1491; men deri omtalas friheter, dem staden af Norges Konungar tillförene erhållit. Sannolikt har Uddevalla blifvit an-laggd i början af Unions-tiden.

Bohus läns införlifvande med Sverige underkastade Uddevalla en kränkning af dess rättigheter, som en lång tid motverkade dess bemödanden att upparbeta sig ur det lägervall, hvaruti det råkat under kriget. Den 28 Maj 1658 förlorade staden sin stapelrätt och förvandlades till uppstad. Göteborg och Marstrand anvisades såsom de enda städer, som i handelsväg fingo besökas. Sjelfva landthandeln inskränktes på det sätt, att sådan fick idkas endast norr om Inland, dock utan att förnärma Marstrands rätt. 1664 klarnade utsigterna. Rättighet erhölls att med trälaster besöka svenska och finska städer, samt derifrån importera salt och spanmål, men inga andra varor. Ar 1667 utvidgades seglations-friheten, stränga förbud utfärdades mot obehöriga personers landthandel, samt gafs Saltkällans hamn stadentill enskild lastageplats. De välgörande verkningarne af dessa medgifvanden visade sig snart. Kostbara sågverk anlades uti Orekils-elfven vid Munkedal, och de derstädes förädlade skogsalster afsattes på flera orter; införseln af säd och salt var under då pågående sillfisket lönande, och antalet af stadens skepp tillväxte år från år. Andtligen återfick Uddevalla till en del sin förlorade stapelfrihet år 1674.

Under den året derpå utbrytande Gyldenlöws-fej-den var staden tre gånger stridsplats för de fiendtliga härarne samt i Danskarnes våld från sommaren 1676 till krigets slut 1679, lidande af brandskatter, krigsgärder, inqvarteringar och alla de förluster, ett dylikt sakernas tillstånd alltid medföra. Staden repade sig dock snart åter, hufvudsakligast genom ofvannämnde trähandel, hvilken efter fredens afslutande med stor ifver idkades.

Uddevallas stapelfrihet, som tid efter annan blifvit kringskuren, erhöll sin fullkomliga utvidgning 1719, såsom en ersättning för stadens stora lidanden och förluster under Carl XII:s krig. Staden började att uppblomstra, då den år 1738 hemsöktes af vådeld, som lade 80 hus, af den bäst bebyggda delen, i aska. Genom af staten lemnadt understöd, frivilliga insamlingar öfver hela riket, var staden inom få år åter uppbyggd, och börjas Uddevallas, i materielt hänseende, lyckligaste tidskifte med år 1747, då till exporten af jern- och trävaror m. m. kom äfven den af hummer från Uddevalla område, hvilken handel under 10 år tillerkändes ett bolag i staden. Vid samma tid begynte äfven sillfisket i Bohuslänska skären, uti hvilket näringsfång Uddevalla med all ifver skyndade att deltaga, och exporterade näst Göteborg den största myckenhet sill och tran. Folkmängden ökade sig inom 50 år ifrån 2 000 till 4 000; stadens handelsflotta räknade vid början af detta århundrade 35 fartyg, hvarmed 40 hus idkade stark utrikes handel, och funnos år 1805 i Uddevalla 91 handtver-kare uti 34 särskildta handtverk. Men vid denna tid inträffade 3:ne tätt på hvarandra följande händelser: öppnandet af Trollhätte hanal, eldsvådan 1806 och sillfiskets upphörande, hvilka alla mycket ofördelaktigt inverkade på stadens handel och välstånd. Följde så 20 års stillastående, med aftynad handel och brist på näringar tills åren 1830—40, då genom landsbvggdens stigande kultur och ökade behof, i Uddevalla kunde bedrifvas en landtmanna-handel, som sedan årligen tilltagit i liflighet och omfång, icke allenast med Bohus län, utan äfven med angränsande delar af Dalsland, förande med sig ökad välmåga samt någon liflighet i både handel och näringar*).

Staden är i sitt nuvarande skick regelbunden och temligen väl bebyggd, delad af den genomflytande ån i 2:ne delar: den norra och den södra.

Stadens förnämsta byggnader äro: Kyrkan, Bohus läns vackraste tempelbyggnad, uppförd år 1811 i kors-form; Rådhuset, af sten, beläget vid torget, samt det på sednare åren uppbyggda ståtliga bomulls-spinneriet.

Bland stadens omgifningar förtjenar att omnämnas det l mil söder om Uddevalla belägna, natursköna Gu-stafsherg. Der finnes en barnhus-inrättning, vid hvilken 30 gossar åtnjuta undervisning, jemte det de på stället fritt underhållas och vårdas, hvarförutan understöd lem-nas till omkring 100 af ortens barn, allt på af Grosshandlaren Anders Knape dertill gifne medel. På samma ställe ligger den allmänt bekanta och begagnade Gu-stafsbergs Badinrättning, inrättad 1814 och sedan allt-jemt mycket besökt. Rundtomkring staden ligga flera välbebyggda och täcka landställen, såsom: Utsigten, Annegreteberg, Marieberg, Christineberg m. fl., äfven-som straxt söder om staden de i geologiskt hänseende märkvärdiga Kapellbackar ne.

*) Efter A. E. Holmbergs värderika arbete: Bohus läns historia och beshrifning.Uddevalla stad är den andra i tredje klassen af Rikets städer. Staden har 538 hus och tomter, delade på 31 qvarter och uppskattade till 746 054 Rdr. Stads-jorden 7 mantal, bestående af 5197 tunnland, hvaraf 568 äro åker och äng samt 4 539 skog och betesmark, med utsäde af 184 tunnor säd och 170 tunnor potatis, är uppskattad till 146 648 R:dr. Samtlige inom staden belägne verk och inrättningar, 10 stycken, äro uppskattade till 32 750 R:dr. Stadens hela uppskattnings-värde blifver således 925 453 R:dr.

År 1750 .... lumuiuiiipu 1965. v 1800 ... 4 081. w 1810 ... 3100. » 1836 ... Mankön. Qvinkön. 3 237. w 1841 .... 1540. 2036 3 576. ?? 1845 .... 1 541. 2048 3 589. ?? 1850 .... 1656. 2176 3 832. V 1855 .... 1639. 2220 3 859.

De 3 859 personer, som folkmängden utgjorde 1855,

voro i 823 hushåll på följande sätt fördelade:

Lärostaten, män, qvinnor och barn .... 28.

Civilstaten .... 81.

Militärstaten .... 68.

Handlande och näringsidkare af alla klasser... 763.

Sjöfart idkande .... 38.

Åtskillige stadsboer, hvaribland ur tjenst gångne personer, enkor med nedlagd rörelse, m. m................................ 2118.

Tjenstefolk................................... 496.

Underhållne fattige .... 213.

Fångar...................................... —

Fosterbarn..................................... 54.

Summa 3 859.Under loppet af åren 1846 — 50 hade de föddes antal i medeltal årligen varit 87 och de dödes 77, således en årlig de föddes öfvervigt af 10 personer. Folkmängdens betydliga tillväxt under denna tid härrörer dock hufvudsakligast af inflyttningar till staden. Af de föddes antal har under åren 1831—40 i medeltal 6 af 100,

1841—50 » 10 af 100 samt under åren

1851—55 » 11 af 100 varit oäkta.

Vid jemförelse med hvad stadens utrikes handel var i början af detta århundrade och hvarom här ofvan är taladt, så är den nu af föga betydenhet, ehuru på sednare åren någon förändring härutinnan tyckes visa sig. Uppbörden vid stadens sjötullkammare var nernl.:

Ar 1830 13127 B:dr. » 1840 21445 » » 1850 20181 * » 1852 26 237 » » 1854 24 968 » n 1855 39 826 > » 1856 11 553 » » 1857 36031 » Uddevallas förnämsta utför sel-artiklar bestå af span- mål, trävaror och stål: Spanmål, Plank och Bräder, Stål, År 1850 exporterades *) t:r. tolfter. skepp. 64 965. 10 000. 2 060. » 1855 90 259. 9100. 2 002. „ 1856 51 820. 9 043. 2 953. » 1857 82 921. 10 996. 2 780. » 1858... till d. 26 Juni 63 872. — —

Import-varorna hafva hufvudsakligast utgjorts af rått socker, salt, dryckesvaror, sill och stenkol. Antalet af stadens egna fartyg, som vid 1845 års slut utgjorde

*) Denna export är för hela Uddevalla tullområde; således ingå här Lysekils köping, Saltkälla, m. fl. mindre lastageplatser.2 om 23 läster, vid 1850 års slut 6 om 171 läster, år 1855: 4 om 122 läster, hade år 1857 uppgått till 7 fartyg om 506 läster till utrikes sjöfart, 1 fartyg om 10 läster till inrikes sjöfart samt 1 ångbåt om 60 hästkrafter. Af förpassade fartyg och båtar ankommo och af-gingo år 1856 till och från Uddevalla med Lysekil 306 stycken om 2 026 läster; de förpassningsfrias antal var 176 om 2 098 läster.

Handelsrörelsen bedrefs 1856 genom 61 handlande med en betjening af 56 personer; handtverksrörelsen af 69 mästare med 50 gesäller och 81 lärlingar. Härför-utan äro 1 bomullsspinneri och väfveri *), 1 sockerbruk, 1 lackeringsfabrik, 1 borstfabrik, 1 skeppsvarf, 2 rep-slagarebanor, 1 tegelbruk, 3 qvarnar och 1 såg belägne inom staden.

Beloppet af kronobevillningen var: o För handel. För handtverk. För fabriker.

Aren 1831—40 i me-

deltal R:dr 1102. 700. 65. „ 1841—50 » 1197. 880. 62. År 1855 „ 1081. 248. 33. » 1856 „ 1082. 256. 115. Stadens samtlige statsbidrag utgjorde år 1855: 35 827 E:dr 45 sk. 7 rst., på följande sätt fördelade: Efter l:sta Artikelns bevillning 383: 55 2: dra „ 55 3 270: 6. 4. Bränvinsbrännings-afgift 8 510: 40. — Mantalspenningar 562: 24. — Båtsmans-vacance-afgift 430: 30. — Kostnad för slädens styrelse 4 353: 10. 8. Kyrkostatens underhåll 1644: Fattigförsörjning 3 867: 28. — Skjufs 249: Bränvins-utskänknings-afgift 6 091: 4. — Atskillige utskylder 6465: 46. 7. Summa 35 827: 45. 7.

**) Uppfördt under de sednare åren; ej ännu, då detta nedskrifves, i full gång.

Statistiska uppgifter om Bohus Län, 6Stadens inkomster bestå af arrenden för stadens jord, ståndspenningar, saköremedel m. fl. af gifter, och upgingo 1856 till 3 900 R:dr, hvilka dock ej på långt när betäckte utgifterna, som utgjorde 8 240 R:dr, utan måste å innevånarne uttaxeras 10 700 R:dr, dels till fyllnad i of-vanstående utgifter, dels till andra behof, förnämligast fattigvård, som samma år steg till 2 600 R:dr Banko. Hamnpenningar och

lästeafgift för alla upp till staden gående fartyg, utgörande år 1856 omkring 6130 R:dr, inga till en kassa, som besörjer uppmuddrings-arbete af såväl sjelfva hamnen som elfrännan; och är detta arbete så långt framskridet, att fartyg, som ligga 10 h 10 \ fot djupt, kunna löpa in i sjelfva staden. Den staden tillfallande andelen af bränvins-utskänknings-afgiften, som exempelvis år 1856 utgjorde 5100 R:dr, hopsparas till blifvande gasanläggning och derefter skeende gatuom-läggning.

Uddevalla har 1 Borgmästare och 3 Rådmän.

En Sparbank, stiftad i Uddevalla år 1836, har under loppet af de 20 år, som den varit i verksamhet, vunnit den förkofran, att vid 1855 års slut beloppet af delegarnes insättningar utgjorde 271 864 R;dr och bankens enskilda kapital 15122 R:dr.

Allmänna undervisningen besörjes af:

1. Elementar-läroverket *), hvarest lärarnes antal varit 4 och lärjungarnes 70.

2. Folkskolan, som i förening med förut varande vexel-och undervisnings-skola, de sednare åren varit hand-hafd af 2 lärare och årligen besökts af omkring 160 lärjungar.

3. En Flickskola, der undervisning af en lärarinna meddelas åt omkring 80 flickor årligen.

4. Barnhusskolan å Gustafsberg är redan omtalad.

*) Från och med 1858 är detta ett lägre elementarläroverk med 5 klasser, 1 Rektor och 5 Kolleger; årliga anslaget är 9 000 R:dr R:mt.Ilelsovården besörjes af 2:ne Stadsläkare, af hvilka den ene jemväl är Provincial läkare, samt af de i staden stationerade Regements- och Lazaretts-läkarne. I staden är länslazarett och kurhus.

Fattigvården bestrides dels medelst utpensionering å landet, dels genom understöd i penningar eller förnödenheter åt sådane fattige, som sjelfva något kunna bidraga till sitt uppehälle. I staden finnas fyra stiftelser för välgörande, af gifvarne bestämda ändamål.

Kongelf\ belägen längs norra stranden af Nordre elf, vid dess förening med Göta elf, ligger 2\ mil från Göteborg. Den nu obetydliga staden har ett särdeles vackert läge, nedanför Fontins branta klippväggar, dit densamma, efter vexlande öden, förflyttades år 1680.

Under det i Nordens historia berömda och beryktade namnet Kongahell finna vi denna stad redan på 900-talet i häfderne omtalad, men då belägen J mil söder om sin nuvarande plats eller vid Castellegården, der den låg ända till år 1612, utsträckt längs elfstranden, upptagande en längd af § mil. Höjden af anseende och välmakt, varande Norges första stad, uppnådde Kongahell i början af 12:te århundradet, men blef år 1135 af en Wendisk krigshär plundrad och i grund förstörd. Några år derefter åter uppbyggd och befolkad, uppnådde staden aldrig sitt forna anseende. Under de tvenne derpå följande århundraden omtalas Kongahell såsom en stad af både betydenhet och vigt under de borgerliga krig, hvilka då hemsökte Norge. I 14:de århundradet tillhörde staden, under länsrätt, åtskillige främmande välden, såsom Hertig Erik af Sverige, samt en kort tid Hansestäderne. År 1563, under det då började nordiska kriget, blef staden sköflad och af bränd, men denna gång af de svenska trupper, hvilka under Pehr Brahes befäl inföllo i Bohus län, och låg staden under hela kriget i ruiner. Återuppbyggdes än en gång påsamma plats, för att 1612 ånyo plundras och i grund förstöras af svenske Fältöfversten Jesper Kruus. »Några år derefter», säger Holmberg, »gick plogen öfver det rum, der det minnesvärda Kongahell, under tre-fjerdedels årtusende, höjt sina tornspiror mot himmelen.» Ar 1613 flyttades staden in på den holme, å hvilken Bohus fästning var belägen, för att vid påfallande krigshändelser vara af densamma skyddad, och kallades numera Kongelf. Hemsöktes af krigets förödelser både under Hannibals-fejden 1645 och under danska kriget 1676, då staden blef alldeles uppbränd, och, först efter krigets slut, år 1680 återuppbyggd på den plats, der den nu är belägen.

Fastän Kongelf på sin nya plats tyckes inom kort satt sig i besittning af icke ringa handelsrörelse, låg likväl i det nära grannskapet med det mäktiga Göteborg ett oöfvervinnerligt hinder för dess tilltagande som egentlig handelsstad* Visserligen delade staden, med de öfrige städerne i Bohus län, de fördelar, som sillfisket 1747—

1808 medförde och erhöll 1762 den ännu egande stapelstads-rätten, men förhoppningarne om stadens tillväxt kunde aldrig förverkligas.

Kongelf, den åttonde af Rikets städer i 5:te klassen, har 121 hus och tomter, uppskattade till 139 961 R:dr. Stadsjorden, utgörande 6 mantal, innehåller 1 316 tunnland, hvaraf 493 åker och äng, 804 betesmark och 19 ej odelbar mark, är uppskattad till 50 000 R:dr.

Stadens folkmängd var enligt Tabellverket:

Mankön. Qvinkön. Tillsammans. Vid 1840 års slut ... 339. 410. 749. » 1845 366. 450. 816. » 1850 » 396. 471. 867. » 1855 » 404. 500. 904. Hushållens antal sistnämnde år 167. Under lop-

pet af åren 1836—55 har medeltalet af de föddes antal varit 22,5 och de dödes 17,5. Af de föddes antal var ej fullt Tl? oäkta.Innevånarnes näringsfång består förnämligast i jordbruk, hvilket icke blott lernnar uppehälle åt större delen af befolkningen, utan ock, derigenom att en icke ringa del af stadens jordj är!; anslagen dess embetsmän som lön, i betydlig mån underlättar omkostnaden för stadens styrelse, m. fl. stadens utgifter, så att uttaxering endast sker för fattigvården, som exempelvis år 1857 utgjorde 1000 R:dr.

Kongelf har icke numera någon hvad man kallar utrikes handel; ett fortfarande hinder derför är bland annat Nordre elfs grunda utlopp, som ej tillåter någon större skeppsrörelse *). De hufvudsakligaste utförselvarorna hafva varit spanmål **), trävaror, tegel och skiffersten. Föremålen för införsel hafva förnämligast varit fiskvaror, salt och stenkol.

Det största bevis, att stadens utrikes handel för närvarande är af ringa betydenhet, ses af tulluppbörden, hvilken var, enligt Commerce-Collegii uppgifter:

År 1846 .... 1496 R:dr.

» 1848 .... 256 »

» 1850 .... 1661 „

*) För att erhålla segelled af 10 fots djup genom Nordre elf hafva undersökningar år 1856 blifvit verkställda. Kostnaderna visade sig då stiga till 326 850 R:dr R:mt, hvaraf 252 388 R:dr till upp-muddrings-arbetet vid utloppet och vid Munkholmens båda ändar, samt 74 462 R:dr till fördjupande af segelleden vid sjelfva staden med mera der behöfligt arbete. Styrelsen för väg- ocKvattenbyggna-der, om saken hörd, har afstyrkt företaget i sin helhet, men tillstyrkt deremot att arbetet vid sjelfva staden och uppmuddring af elfven kring Munkholmen skulle få bero af den omständigheten, om intressenterne inorm den ort, hvilken skulle komma att draga mesta nytta af företaget, ville ansvara för 1/2 a 1/3 af beloppet, då fyllnadssumman möjligen kunde af statsmedel bekommas. Då något bolag i nämnde hänseende ej ännu bildat sig, tyckes företaget tills vidare hvila.

**) År 1854 utskeppades 2 584 tunnor, 1855 8 505, 1856 27 082, 1857 72 340 tunnor, mest hafre.År 1852 .... 499 R:dr.

» 1854 .... 214 *

» 1855 .... 16:*)

» 1856 .... 29 R:dr.

Stadens egen sjöfart har de sednare åren idkats med 1 fartyg om 29 läster. Antalet af förpassade och förpassningsfria fartyg och båtar, som från inrikes orter ankommit till Kongelf och derifrån till inrikes orter af-gått, var år 1855: 89 om 500 läster, år 1856: 57 om 298 läster.

Minuthandeln deremot har småningom stigit till någon betydenhet. Antalet af stadens handlande med deras betjening samt handtverkare och idkare af andra borgerliga yrken jemte deras arbetsbiträden har, enligt officiela uppgifter, utgjort:

Handlande. Betjening.

Åren 1831—40 i medeltal 22. 4.

» 1841—50 » 22. 13.

År 1855 „• 21. 21.

» 1856 » 18. 21.

Mästare.

Åren 1831—40 i medeltal 30.

» 1841—50 » 26.

År 1855 » 21.

» 1856 » 25.

hvarförutom 16 personer utan biträde såsom försörjnings-medel.

Beloppet af kronobevillningen utgjorde:

För handel. För handtverk.

Åren 1831—40 i medeltal R:dr 102: 46. 83: 16.

» 1841—50 » » 147: 2. 76: 7.

År 1855 „ » 158: 8. 65: 20.

» 1856 » » 189: 24. 49: 28.

*) Sednaste femårs-berättelse upptager 1855 års tulluppbörd till 655 B: dr.Stadens samtliga statsbidrag i utgjorde år 1855: 10219 R:dr 24 sk. 1 rst. Häraf Bevillning 3 857: 38. 6. Mantalspenningar . 140: 24. — Båtsmans-vakans-afgift 122: 6. 9. Stadens styrelse : . 1060: 8. — Kyrkostatens underhåll 660: Fattigvård 1028: Skjuts- och väghållning 583: 16. — Diverse onera m. m 2767: 26. 10. 10219: 24. 1.

Stadens styrelse består af 1 Borgmästare och 3 Rådmän.

Undervisnings-anstalterna utgöras af en pedagogi med en lärare och i medeltal 32 lärjungar, en folkskola med en lärare och omkring 33 barn, hvarförutan tvenne enskilda skolor finnas, en för gossar och en för flickor, med tillsammans omkring 28 lärjungar. — Till understöd åt lärjungar vid stadens pedagogi finnes den s. k. Sivertsonska stipendii-stiftelsen.

Helsovården besörjes af en särskildt antagen stadsläkare.

På den straxt söder om Kongelf i elfven belägna fästningsholmen eller, som den rätteligen heter, Elfve-backen, ligga de storartade och vackra ruinerna af det i nordens historia ryktbara Bohus slott, påminnande om alla de blodiga strider och de många hjeltebragder här, af missförstådda intressen, fordom utkämpats. Emellan staden och holmen leder en prydlig rullbrygga af jern; förbindelsen emellan holmen och Hisingen under-hålles medelst en färja.

Marstrand är belägen på östra stranden af en klippö ytterst i skärgården, £ mil från fasta landet.

Den förträffliga och mycket besökta hamnen, som inneslutes af Klöfverö, Koö och den holme, å hvilken Mar-strand ligger, har troligen förorsakat stadens anläggande i början af 13:de århundradet. I likhet med de öfriga Bohuslänska städerna, har denna stad äfven sin historia om öfvergående härjningar, ombyten af välden, om rikedom och lif den ena tiden, armod och glömska den kort derpå följande.

I sednare hälften af 16;de århundradet var Marstrand hufvudorten för det då pågående stora sillfisket *) och nederlagsplats för all den handel, som bedrefs i förening med detta fiske. Genom år 1581, af Fredrik II utfärdade privilegier, lemnades ej allenast hela denna handel, utan nära nog hela sillfisket uteslutande åt Marstrand, och infaller stadens mest lysande tillstånd vid denna tid. Af CarlX och Förmyndare-regeringen var Marstrand, på

samma sätt som Göteborg, mycket gynnad, och bibehöll sig i makt och välmåga till år 1669. Då börjar ett hastigt tillbakagående, förorsakadt af inskränkning i friheter, olyckor under kriget, eldsvådor och tryckande skatter**); fullbordadt genom Carl XII:s krig och fortfarande till 1759, då förhållandena åter ändra sig till stadens fördel. Förnämsta orsaken dertill var dels det ovanligt rika sillfisket, hvaraf Marstrand nu, som förr* skördade stor vinst, dels den under åren 1775—94 staden lemnade frihamns rättigheten. Från år 1808, då sillfisket alldeles upphörde, har Marstrand småningom nedsjunkit till den obetydliga plats, den nu intager bland Rikets Ständer.

Marstrand i sitt nuvarande skick har 203 hus och tomter, delade på 26 qvarter och uppskattade till 112 006 Riksdaler. Stadens donerade jord utgöres af Koön, som i jordeboken är upptagen till 1 mantal om 1 446 tunnland, hvaraf 139 åker och äng, 1 302 betesmark och 5

*) Vid Marstrand saltades, torkades och utskeppades årligen 50 000 äster sill. (Holmbergs Bohus läns historia och beskrifning).

**) Marstrands innevånare ålades 1670 att både föda och kläda de å Carlstens fästning förlagde trupper, hvilket förhållande oförändradt qvarstod till medlet af förra århundradet.tunnland ej odelbar mark, allt uppskattadt till 8 000 Rdr. Hela statens uppskattningsvärde för hus, tomter, jord verk och inrättningar m. m. var 136 696 Rdr.

Stadens folkmängd, som år 1795 steg till 1 500, var år 1850: 1014, år 1855: 943, hvaraf 475 mankön och 468 qvinkön fördelade på 171 hushåll; Carlstens slotts-församling då inberäknad, som samma år utgjordes af 278 personer, förutan tillfälliga arbetskommenderingar. Under de 20 åren 1836—55 hafva de föddes antal i medeltal årligen varit 23,8, de dödes 22,5. Af de föddes antal var 2,6 oäkta*).

Redan är angifvet hurusom Marstrand alltsedan sillfisket upphörde ej kunnat återvinna någon betydenhet såsom handelsplats. Läget lämpar sig ej för bedrifvan-de af någon vidsträcktare inrikes handel, och det enda här tjenliga föremål för industri i stor skala, som är storfisket, har ej framkallat någon verksamhet; då dertill äfven kommer att handtverkerierna fortfarande befinna sig i lägervall, kan man verkligen instämma i det allmänna omdömet att det är pågående fästningsbyggnad och badinrättningen, som uppehåller staden.

Åren 1851—54 utskeppades i medeltal 31 695 tunnor spanmål, år 1855: 66 157 och år 1856: 37 761 tunnor, hufvudsakligast hafre. De förnämsta införselsartik-larne hafva verit, under nämnde tid, sill, torr fisk och bräder från Norge. Stadens handelsflotta utgjordes år 1856 af 11 fartyg, om 372 läster, för utrikes sjöfart och af 1 fartyg om 5 läster för inrikes sjöfart. Antalet af förpassade och förpassningsfria fartyg och båtar, som till Marstrand ankommit från inrikes ort eller derifrån afgått år 1856 var 476 stycken om tillsammans 4 827 läster. Tulluppbörden uppgick åren 1851—54 i medeltal till 1 896 Rdr, år 1855 till 1 773 och år 1856 till 6 604 Riksdaler.

*) År 1855 inget oäkta barn.Antalet af dem, sora år 1856 i Marstrand idkade handel var 17, med en betjening af 9 personer och er-läggande en bevillning af 140 Rdr 32 sk. Handtverksmä-starnes antal var, samma år, 15 med 5 gesäller och 9 lärlingar, erläggande en bevillning af 22 Riksdaler, hvarförutan 3 personer idkade handtverk, som försörjnings-medel.

Samtlige af staden utgående Stats- och Communal-utskylder kunna beräknas i medeltal till 3 750 Rdr årligen.

Marstrand, som innehar lista rummet bland rikets städer i 5:te klassen, har 1 borgmästare och 2 rådmän.

Undervisningen bestrides genom en apologist-skola*) indelad i tvenne klasser med tvenne lärare, samt genom en folkskola, der undervisning lemnas åt omkring 30 barn. En skola hålles dessutom för här garnisonerade artilleristers barn.

För helsovården har staden gemensam läkare med garnisonen å Carlstens fästning.

Marstrands berömda hamn bildas af Marstrandsön samt Ko- osh Klöfveröarne och indelas i tvenne trakter: Coopvaerdihamnen, emellan norra strandverket och Hed-vigsholmen med ett djup af 6 famnar, samt Orlogsham-nen emellan Hedvigsholmen och Klöfverå med 7 famnars djup. Norra inloppet har ett djup af 5 famnar, de södra af 8 till 10 famnar. Till hamnens skydd och säkerhet uppfördes redan i slutet af 1500-talet på Marstrandsön,

straxt vester om staden, Carlstens fästning, och sed-nare, nere vid inloppen, de båda strandverken Fredriks-borg och Gastafsborg, numera kallade norra och södra strandverken. På de sednare 25 åren är sjelfva fästningen delvis ombygd, försedd med nya utanverk, det södra strandverket är alldeles nybygdt. Såväl planen

*) Enligt den stat som börjar med 1858 har Marstrand ett lägre elementarläroverk med 2 klasser, 1 rektor och 1 kollega; årliga anslaget 3000 Rdr.för befästningen, som utförandet deraf häfdar på ett värdigt sätt den svenska militära byggnadskonstens sekelgamla anor.

Allmänt bekanta äro Marstrands berömda saltsjöbad. Marstrands lmfsbad voro redan i gång 1822, då på Ko-ön inreddes af en privat person det s. k. gamla badhuset, som innehåller 6 badrum. År 1843 uppfördes af ett bolag uti en vacker park, vid stadens norra ända, det nu så allmänt begagnade, prydliga nya badhuset, som innehåller bland annat 8 badrum, och kostade i anläggning 20 000 Rdr Rmt. Det stora tilloppet af badgäster har behöfliggjort ännu ett badhus, som är under byggnad och kanske färdigt till begagnande redan nästa år.

Strömstad. Der staden nu är belägen fanns under norrska tiden ett fiskläge, kalladt Strömmen. Efter Bohus läns förening med Sverige, nedsatte sig härstädes några handlande och sjöfarande, hvarigenom ordnades en temmeligen liflig landthandel med norra delen af länet, och erhöll Strömmen köpingsrätt år 1666. Först i början af 1670-talet kallas stället stad och benämnes Strömstad, då ännu inskränkt till den del af nuvarande staden» som ligger söder om ån. Dess stadsprivilegier äro utfärdade 1676. Under då pågående krig led den nya staden mycket af såväl främmande, som egna truppers omilda framfart och utsugande fordringar. Omgifven i norr, på endast 4 mils afstånd af Fredrikshall, som redan dref betydlig handel och af de i stor skala landt-handlande fisklägena Grebbestad och Fjellbacka i söder, tyckes Strömstad ej på något sätt hafva kunnat komma sig före, då vid Carl XII:s norska krig ett lyckligare tidskifte för några år inträffade. Stadens område utsträcktes till norra sidan af strömmen, och de med staden täflande, der förut boende och handel bedrifvande strandsittarne blefvo med staden förenade. År 1717 erhöll Strömstad 10 års frihet från alla kronoutskylder,började undervisningen i en med tvenne lärare försedd apologist-skola *). Läkarevården bestrides af den i orten varande provincial-läkaren jemte en stadsläkare. Ar 1851 inrättades en sparbank, deruti de insatte medlen betydligt ökats på de tvenne sednare åren.

Härvarande badinrättning, hvilken är ett nödvändigt vilkor för Strömstads lif och uppehälle, är från slutet af förra århundradet. Badhuset låg då utom staden vid helsobrunnen. Men år 1827 uppfördes uti staden, invid hamnen, ett badhus med 9 badrum och år 1847 ytterligare ett med 11 badrum, varande båda i allo ändamålsenligt och beqvämt inredde. Hvad som egentligen ger Stömstads badinrättning dess stora värde är dess förträffliga gyttjebad och det utmärkta sätt hvarpå baden här betjenas. Dessa bad jemte sjelfva hafsvattnets beskaffenhet, såsom varande här saltare än på något annat ställe af svenska kusten, gör att strömstads badinrättning är af verkligen sjuka mera besökt än någon annan vid hafvet belägen badort i riket; exempelvis år 1856 af omkring 1000 personer.

På yttersta udden af Stångenäs ligger köpingen Lysekil. Ursprungligen, i sednare hälften af 16:de århundradet, ett fiskläge, erhöll detta privilegier, som köping år 1836.

Lysekil, roteradt för \ mantal, är för närvarande bebyggdt med något öfver 100 hus, hvilka ligga utsträckta längs norra sidan af hamnen. Innevånarne äro nästan uteslutande sjöfarande och fiskare. Köpingen egde år 1856 31 fartyg om 1 224 läster *) till utrikes sjöfart samt 9 handlande med en betjening af 9 personer, på-

*) Från 1858 har staden ett lägre elementarläroverk med 2 klasser, 1 rektor och 1 kollega; årliga anslaget 3000 Rdr.

*) År 1857: 35 fartyg om 1 500 läster.förde en beviljning af tillsammans 90 Bdr. År 1857 uppköptes här från omkringliggande trakt 20000 tunnor hafre till vidare skeppning.

År 1847 anlades straxt vid köpingen af enskilt person en badinrättning, som på sednare åren varit mycket besökt.

Lysekils köping, Lyse, Brastad och Bro socknar utgöra tillsammans 1 pastorat. Köpingen, som lyder under landsrätt, hörer till Stångenäs härad.